

GIMTOJI KALBA

[p. 3]

Regina Sabonytė,
Sigita Dereškevičiūtė

**Apie ribas, kurias
girdime**

[p. 7]

Sonata Vaičiakauskienė

**Akistata su lietuvių kalba:
lietuvių kalbos mokytojų
patirtis tautinių mažumų
mokyklose**

[p. 19]

Daiva Šveikauskienė,
Aušrelė Taranenko

**Konferencija karo
dienomis**

10

Metų žodis – metų ženklas!

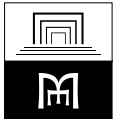
Iki 2024 m. sausio 1 d. kviečiame siūlyti žodžius ir posakius
2023-ųjų Metų žodžio ir Metų posakio rinkimams.

Rašykite el. paštu metuzodis@gmail.com

arba užsukite į Metų žodžio feisbuko paskyrą.

Pageidautina nurodyti, kas kada ir kur pavartojo

Jūsų siūlomą žodį ar posakį.

Lietuvos nacionalinė
Martyno Mažvydo bibliotekos
Mokslo ir enciklopedijų
leidybos centras

Vyr. redaktorė
Rita Urnėžiūtė
rita.urneziute@lnb.lt
+370 5 243 1346

Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius.

Redaktorė
Inga Mataitytė
inga.mataityte@lnb.lt

Redakcinė kolegija
Elona Bagdanavičienė, Vilija Dailidienė,
Albinas Drukteinis, Aurelija Gritėnienė,
Kęstutis Kaminskas, Daiva Sinkevičiūtė,
Donatas Smalinskas, Antanas Smetona,
Bonifacas Stundžia (pirmininkas),
Aurelija Tamulionienė, Dainius Vaitiekūnas,
Loreta Vilkienė, Palmira Zemlevičiūtė,
Vilma Zubaitienė

Dailininkė
Agnė Beinaravičiūtė

Viršelyje – Monika Gineikienė. Tapyba
ant medžio iš ciklo „Žydintys sugrįžimai“:
darbas pagal Alfonso Dargio piešinį (Lta 1414)
iš Nacionalinio Mikalojaus Konstantino Čiurlionio
dailės muziejaus rinkinių.

Maketuotojas
Darius Šimkūnas

„Gimtoji kalba“, 2023. Nr. 10 (676).
Eina nuo 1933 m. 12 kartų per metus.
ISSN 2538-8851,
elektroninis variantas.
Metinės prenumeratos
kaina 14,52 Eur.

Informacija prenumeratos ir pardavimo
klausimais – *greta.stankeviciene@lnb.lt*
+370 656 52257

„Gimtosios kalbos“ žurnalas
prenumeruojamas Lietuvos pašto
skyriuose ir svetainėje *prenumeruok.lt*.
PDF variantas prenumeruojamas
svetainėje *www.melc.lt*.

Spausdino UAB „Petro ofsetas“,
Naujoji Riovonių g. 25C, Lt-03153 Vilnius,
tel. (8 5) 273 33 47.

© Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo
biblioteka, 2023.

Turinys

REGINA SABONYTĖ,
SIGITA DEREŠKEVIČIŪTĖ
Apie ribas, kurias girdime [3]

SONATA VAIČIAKAUSKIENĖ
Akistata su lietuvių kalba:
lietuvių kalbos mokytojų patirtis
tautinių mažumų mokyklose [7]

Atgarsiai
Dvi kalbos – anglų ir lietuvių –
žmogaus ir kompiuterio sąsajoje
(Gintautas Grigas) [12]

Aktualijos
Kristina Jakaitė-Bulbukienė:
„Mokėti gyventi su amžino
nežinojimo jausmu“
(kalb. Rita Urnėžiūtė) [13]

Svetur
Konferencija karo dienomis
(Daiva Šveikauskienė,
Aušrelė Taranenko) [19]

Pedagogo užrašai
Gimtosios kalbos čilubėjimas
(Arina Utovkaitė) [27]

Aš – gimtosios kalbos pasakos kūrėja
(Iveta Utovkaitė) [29]

Kronika [30]

Martynas Mažvydas
National Library of Lithuania
Science and Encyclopaedia
Publishing Centre

Gimtoji kalba focuses on standardization of the modern Lithuanian language, language policy in Lithuania and abroad, activities of the State Commission of the Lithuanian Language.

ISSN 2538-8851
12 issues per year
Language of publication: Lithuanian
Subscription rate:
42 EUR per year for print version,
14,52 EUR for PDF version.

For information about subscription and sales, please contact Greta Stankevičienė
greta.stankeviciene@lnb.lt
+370 656 52257

Address: Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius,
Lithuania.

Contents

REGINA SABONYTĖ,
SIGITA DEREŠKEVIČIŪTĖ
On the boundaries we hear [3]

SONATA VAIČIAKAUSKIENĖ
Encountering the Lithuanian language:
the experience of Lithuanian language
teachers in national minority schools [7]

Responses

Two languages, English and Lithuanian,
at the human-computer interface
(Gintautas Grigas) [12]

Important topics

Kristina Jakaitė-Bulbukienė:
'To live with the feeling of always
not knowing something'
(int. by Rita Urnėžiūtė) [13]

Abroad

Conference in time of war
(Daiva Šveikauskienė,
Aušrelė Taranenko) [19]

Teacher's notes

My mother tongue sings like a bird
(Arina Utovkaitė) [27]

I'm a creator of the tale
of my mother tongue
(Iveta Utovkaitė) [29]

Chronicle [30]

REGINA SABONYTĖ, SIGITA DEREŠKEVIČIŪTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Apie ribas, kurias girdime

Ribų gali būti pačių įvairiausių – socialinių, teritorijos, greičio, suvokimo, skiriamųjų, fantazijos, laiko ir t. t. Kai kurios iš jų tiesiog akivaizdžios, pavyzdžiui, kiemo, aptverto tvora, o kitos galima pajauti intuityviai, pavyzdžiui, kai pokalbyje pažeidžiamos privatumo ribos.

Panašiai yra ir su kalba – kalbėdami šnekos srautą skaidome į tam tikrus vienetus, kurie turi ribas. Žodžius, kaip ir muzikos natas, remdamiesi ritminiais ypatumais grupuojame į skirtingos apimties fragmentus – frazes. Toks grupavimas leidžia pasakymus lengviau išstarti ir suvokti.

Prozodiniai vienetai gali būti įvairaus ilgio. Ilgesnis pasakymas, dar vadinamas *intonācine fraze*, gali sutapti, bet nebūtinai sutampa su įkvėpimo intervalais. Tačiau svarbiausias jo požymis – minties baigtumas. Intonacinė frazė gali būti skaidoma į keletas mažesnes atkarpas, vadinamas *vidinėmis frazėmis*. Tiesa, kartais ir intonacinė frazė yra trumpa ir apima vieną žodį, pavyzdžiui, *Užėikite!*, *Sveiki!* ir pan.

Žodžių grupavimo į didesnius vienetus, t. y. *frazavimo*, arba *frazuotės*, skirtumus gali lemti kalbėtojo intencija – jie dažnai priklauso nuo to, ką norime pabrėžti, išryškinti konkrečiame pasakyme. Kai kuriuos frazuotės skirtumus rašytinėje kalboje žymime pasitelkdami skyrybos ženklus (pavyzdžiui, kablelius), o garsinėje kalboje taikome fonetinius požymius, pavyzdžiui, įterpiame pauzę, galbūt pailginame garsus, pakeliame ar nuleidžiame balso toną, ištariame garsiau ar tyliau, šaižiau ar švelniau. Pavyzdžiui, frazės *tylėti negalima kalbėti* reikšmę rašytiniame tekste lems kablelio vieta:

- 1) *Tylėti, negalima kalbėti!* [tylėti] [negalima kalbėti]
- 2) *Tylėti negalima, kalbėti!* [tylėti negalima] [kalbėti]

Garsinėje kalboje šią frazę greičiausiai skaidytume įterpdami pauzę ten, kur rašytinėje kalboje būtų skyrybos ženklas. Nuo frazės reikšmės priklausys ir tai, kurį žodį išskirsime akustiniais požymiais. Pavyzdžiui, norėdami uždrausti kalbėti, greičiausiai išryškinsime žodį *tylėti*: ištarsime jį stipriau, garsiau, po žodžio padarysime pauzę. Norėdami paskatinti kalbėti, tą pačią frazę suskaidysime kitaip: žodis *tylėti* čia nebebus toks ryškus, ir jis bus prišlietas prie žodžio *negalima*. Pastarajame pavyzdyje ryškesnėmis akustinėmis ypatybėmis pasižymės žodis *kalbėti*. Taigi, atsižvelgiant į tai, kas norima pasakyti, frazė skaidoma skirtingai.

Kai klausomės kalbos, smegenys natūraliai atpažįsta intonacinių ir vidinių frazių ribas. Šios ribos suteikia informacijos apie kalbėjimo struktūrą ir semantiką, padeda suprasti ir tinkamai interpretuoti informaciją.

Vienas iš svarbiausių ir lengviausiai atpažįstamų frazių sandūros požymių – pauzės. Vis dėlto pauzė tėra galimas, bet ne privalomas frazės pabaigos rodiklis. Tačiau, kaip

rodo mūsų kolegų 23 val. įrašų analizė, jei pauzė egzistuoja, ji patikimai rodo esant frazių sandūrą: du trečdaliai vidinių ir daugiau kaip devyni dešimtadaliai intonacinių frazių atskiriamos pauze. Tik maždaug dešimtadalis visų pauzių buvo nemotyvuotos frazavimo požiūriu, bet kai kurios iš jų labai svarbios, nes yra susijusios su loginiu kirčiu, t. y. tikslingu kurio nors žodžio pabrėžimu. Vadinasi, atpažįstant frazių sandūrą kliautis vien tik pauze negalima, reikia kreipti dėmesį į kitus požymius.

Mūsų tyrimo, kurį finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-21-5), tikslas buvo nustatyti, kokioms psichoakustinėms (klausa suvokiamoms) ypatybėms rodo frazių sandūrą – vienoms pabaigą, kitoms pradžią, kitaip tariant, kokie psichoakustiniai požymiai būdingi frazių riboms, kas leidžia ar padeda išgirsti ir suvokti, kad tam tikras kalbos fragmentas baigėsi arba prasideda.

Rišlios garsinės kalbės skaidymas į tam tikrus fragmentus pirmiausia programuojamas smegenyse, ir labai tikėtina, kad vieną garsinės kalbos atkarpą (frazę) nuo kitos bandoma atskirti pauzėmis. Jos nėra tik akustinės tylos momentas, ir garsinė kalba nėra staiga nutraukiama. Pauzei kalbos padargai turi pasiruošti – artėti ne prie tolesniam garsui būdingos artikuliacijos, o prie neutralios padėties. Vadinasi, frazės gali būti įreminamos ne tik ilgesnių ar trumpesnių tylos akimirkių, bet jų sandūrą gali signalizuoti specifiniai paskutinių ar pirmųjų garsų ypatumai. Net jei tarp frazių nėra pauzės ar ji labai trumpa ir psichoakustiškai negirdima, galbūt veikia tie patys mechanizmai, ir specifinės minėtų garsų ypatybės išlieka. Būtent jos tokiais atvejais greičiausiai yra vieninteliai psichoakustiniai požymiai, klausytojui leidžiantys atpažinti frazių sandūrą.

Gana gerai atpažįstamas stiprumo, arba garsumo (intensyvumo), sumažėjimas ir balso aukščio (pagrindinio tono, t. y. dažnio, kuriuo virpa balso klostės) pokytis intonacinių frazių pabaigoje. Tačiau šių dviejų požymių nepakanka, nes gali pasitaikyti ir tokių frazių sandūrų, kur intensyvumo ar pagrindinio tono pokyčiai beveik negirdimi. Todėl reikia ištirti ir kitas ypatybes, galinčias (ar padedančias) signalizuoti frazės ribas, pirmiausia garsų trukmės ir kokybinius balso pokyčius. Pastarieji gana sudėtingi, sunkiau atpažįstami ir analizuojami, nulemti balso klostėlių veiklos (šis procesas vadinamas *fonacija*).

Fonacijai įtakos turi įvairūs lingvistiniai, paralingvistiniai ir anatomiciniai veiksniai, o jų rezultatas gali rodyti komunikacinę intenciją, reguliuoti pokalbio eigą, padėti reikšti emocijas, rodyti tam tikrų intonacinių vienetų sandūrą ir pan. Kalbant balso klostės virpa, t. y. susiglaudžia ir atsitraukia, tačiau jos ne visada suartėja vienodai – tarp jų gali likti tam tikras plyšys, arba jos visiškai susiglaudžia. Be to, balso klostės kartais virpa netolygiai – vienos dalys virpa rečiau, kitos dažniau, balso klostės ar jų dalys ne visada vienodai įsitempusios ar atsipalaidavusios. Nuo visų šių veiksnių priklauso fonacijos būdas, kuris lemia kokybinius balso požymius.

Dėl įvairių fiziologinių ypatybių kiekvieno žmogaus balsas skiriasi, tačiau visiems būdingas įprastas, reguliarus, vienodos raumenų įtampos balso klostėlių virpėjimas, vadinamas *modaline* fonacija. Jeigu balso klostės ne visai suartėja, tarp jų lieka plyšys,

pro kurių papildomai išeina oro srovė, todėl girdimas kimus, duslokas, šnabždesį primenantis balsas, vadinamas *kimia* fonacija. Toks balsas skamba švelniai, prislopintai, dažnai jis siejamas su intymumu, jausmingumu; tokie yra kai kurių aktorių, dainininkių balsai: Merlinos Monro (Marilyn Monroe), Lanos Del Rei (Del Rey).

Balso klostės gali visiškai susiglausti, bet likti atsipalaidavusios, todėl jos virpės nereguliariai ir bus girdimas gergždžiantis, šiurkštus balsas (vadinamoji *gergždžianti* fonacija). Toks balsas dažnai būna ryte, tik prabudus, arba ilgai kalbėjus. Užsienio tyrimai rodo, kad pastaraisiais metais gergždžianti kalbėjimo maniera išpopuliarėjo tarp garsenybių ir jas kopijuojančių gerbėjų (dažniau jaunų merginų). Ši kalbėjimo maniera siejama su pasitikėjimu, neįpareigojančiu ar atsipalaidavusiu kalbėjimo stiliumi, pavyzdžiui, Kim Kardašian (Kardashian), Keitė Peri (Katy Perry), Britnė Spys (Britney Spears).

Aptartų fonetinių ypatumų įvairovė lemia frazių pradžios ir pabaigos požymių kompleksiskumą bei tyrimo metodiką. Šio tyrimo medžiagą (garsyną) sudaro apie trys valandos įrašų su frazėmis, kurių ribos buvo sužymėtos ekspertų. Garsynas apima skaitomą kalbą (žinių laidos), spontanine kalbą (įvairūs interviu), pusiau spontanine kalbą (radijo spektakliai). Prieš pradėdamos tirti frazių sandūrų psichoakustinius požymius, parengėme sutartinių žymų, skirtų stiprumui (garsumui), balso aukščiui, garsų trukmei bei kokybiniam balso požymiams fiksuoti, sąrašą ir pagal tai sužymėjome frazių sandūras. Iš viso analizavome kiek daugiau nei aštuonis tūkstančius frazių (pus-trečio tūkstančio intonacinių ir kiek daugiau nei pusšesto tūkstančio vidinių frazių).

Garsų *trukmę* frazių pakraščiuose žymėjome atsižvelgdamos į pokyčius (ilgesnis ar trumpesnis) pirmajame ir paskutiniame skiemenyje. Duomenis lyginome su konkrečiam diktoriui būdinga vidutine garsų trukme.

Psichoakustiškai įvertinus duomenis, matyti, kad ir intonacinės, ir vidinės frazės pradžioje garsų trukmė dažnai išlieka nepakitusi, apie ketvirtadalis frazių pradžios garsų yra ilginami, ir retai (maždaug dešimtadalis) frazių pradžioje garsai yra trumpinami. Intonacinių frazių pabaigoje garsus linkstama ilginti (tą liudija daugiau nei pusė tirtų pavyzdžių). Vidinių frazių pabaigoje garsai ilginami maždaug penktadaliu rečiau nei intonacinių frazių pabaigoje. Kaip ir frazių pradžioje, taip ir pabaigoje paskutiniai garsai retai trumpinami. Tyrimas išryškino daugeliui kalbų būdingą polinkį intonacinių frazių gale garsus ilginti. Taigi garsų pailgėjimas rodo frazių sandūrą.

Iš *kokybinių balso požymių* (fonacijos) pasirinkome žymėti įprastą (modalinę) fonaciją ir nedomalinės fonacijos porūšius: a) gergždžiančią (diktoriaus balso aukštis stipriai pažemėja, girdimas gergždžiantis, šaižus balso atspalvis), b) kimią (girdimas šiek tiek duslokas, aspiraciją primenantis balso atspalvis), c) įtemptą (klausa fiksuojamas įtemptesnis nei įprasta garsas), d) glotalizaciją (girdimas tarsi „suspaustas“ garsas). Minėti pokyčiai žymėti intonacinių ir vidinių frazių pirmojo bei paskutinio skiemens centre, o nustatyti remiantis klausa ir vizualiai naudojantis garsų analizei skirta programa, kurioje galima stebėti garso bangos ar susitelkusios akustinės energijos kitimą. Balso pokyčiai vertinami lyginant to paties diktoriaus fonavimo įpročius, t. y. kiek to paties

diktoriaus tariamas garsas yra kimesnis ar labiau gergždžiantis už jo įprastą (modalinį) garsą. Reikia paminėti, kad nėra paprasta nustatyti, ar girdimas balso atspalvis tikrai žymi frazės ribą, o gal jį lemia balso nuovargis. Todėl fonacijos atpažinimas ir žymėjimas nėra lengva užduotis net ir didelę darbo su garsynais patirtį turintiems tyrėjams.

Rezultatai rodo, kad intonacinės frazės pradžiai (po ilgesnių pauzių ar be jų) fonacijos pokyčiai nebūdingi. Intonacinių frazių pabaigoje fonacija taip pat dažniausiai yra įprasta (modalinė), bet pasitaikė ir nemodalinės fonacijos atvejų. Fonacijos dėsningumai vidinių frazių pakraščiuose beveik tokie pat kaip ir intonacinių frazių – dažniausiai jos pradedamos ir baigiamos įprasta fonacija, o nemodalinis fonavimas dar retesnis nei intonacinių frazių. Taigi galima sakyti, kad lietuvių kalboje nėra būdinga kokybiniais balso požymiais signalizuoti intonacinių vienetų ribas. Tik gergždžianti fonacija gali sustiprinti intonacinės frazės pabaigos išpūdį. Vadinasi, nemodalinė fonacija gali būti tik pagalbinis frazių sandūros žymeklis, greičiausiai priklausantis nuo kitų veiksnių (pauzės, pagrindinio tono, intensyvumo ir trukmės pokyčių).

Balso aukščio pokyčiai žymėti remiantis tono kaita nuo frazės pradžios iki pirmo kirčiuoto skiemens ir nuo paskutinio kirčiuoto skiemens iki frazės pabaigos. Sutartinius ženklus sudarė dviejų tono lygių – aukšto ir žemo – kombinacijos. Kitaip tariant, sutartinius ženklus pasirinkome tókius, kad būtų galima pažymėti, ar frazės pakraščiuose tonas kyla, leidžiasi, ar išlieka nekintantis. Tono lygius nustatėme kiekvieno diktoriaus įrašams individualiai, remdamosi būtent to diktoriaus pagrindinio tono duomenimis (diapazonu ir vidurkiu) bei klausa.

Frazių pakraščio tonų analizė parodė, kad intonacinės ir vidinės frazės dažniausiai (apie devyni dešimtadaliai) pradedamos žemu arba kylančiu tonu ir baigiamos (apie devyni dešimtadaliai) žemu arba besileidžiančiu tonu. Žemas ar aukštas frazės pradžios ir pabaigos tonas vargu ar yra patikimas frazių sandūros indikatorius, jei nematyti procėso, t. y. jo leidimosi. Taigi lygūs pakraščio tonai yra statiški ir patys savaime nesignalizuoja frazės pabaigos. Frazių sandūrą atpažinti galima remiantis kylančiu arba krintančiu tonu frazės pradžioje arba pabaigoje. Tókius tonus pradžioje turinčių intonacinių frazių garsyne rasta kiek mažiau nei trečdalis, vidinių frazių – ketvirtadalis, pabaigoje intonacinių frazių – beveik penktadalis, vidinių frazių – beveik trečdalis.

Stiprumą (arba garsumą) frazių pakraščiuose žymėjome atsižvelgdamos į pokyčius pirmojo ir paskutinio skiemens centre. Pasirinkome tris lygius: a) diktoriui įprastą stiprumą kiekviename įrašė nustatėme psichoakustiškai ir remdamosi kreivės vaizdu bei intensyvumo vidurkio nustatymo funkcija garsų analizės programoje; b) iš klausos girdimą silpnesnį nei įprastas kalbėtojo garsumą (tókiu atveju programoje matomas mažesnis intensyvumas); c) stipresnį už įprastą garsumą (programoje matomas padidėjęs intensyvumas).

Sumažėjęs stiprumas (intensyvumas) tikrai yra intonacinės frazės pabaigos rodiklis, bet jis būdingas tik kiek mažiau nei pusei tirtų pavyzdžių. Intonacinės frazės dažniausiai (trys ketvirtadaliai) pradedamos įprastu garsumu. Todėl intonacinių frazių

sandūrą dažniau rodo sumažėjęs ankstesnės, o ne padidėjęs tolesnės frazės intensyvumas. Vidinės frazės paprastai (beveik devynios iš dešimties) pradedamos ir baigiamos įprastu garsumu.

Tyrimų rezultatai neparodė akivaizdaus ir vienareikšmio frazių sandūrą rodančio psichoakustinio požymio. Todėl, siekiamos nustatyti, kurių požymių kombinacijos vyrauja frazių pradžioje ir pabaigoje, nusprendėme išanalizuoti tipiškiausias kompleksinius požymių modelius. Jų analizė parodė, kad intonacinių frazių pabaigoje dažniausiai fiksuotas trukmės ir stiprumo (intensyvumo) arba abiejų pokytis, vidinių frazių – balso aukščio ir trukmės arba abiejų kartu, nors kaip minėta, dažnai tirti požymiai vidinių frazių pabaigoje nekinta. Intonacinių ir vidinių frazių pradžioje psichoakustiniai požymiai dažniausiai nekinta arba kinta tik vienas požymis.

Tyrimo rezultatai galėtų palengvinti sudėtingą intonacinių ir vidinių frazių ribų nustatymą, jie gali būti atspirtis tolesniems frazavimo tyrimams, kurie svarbūs ir taikomuoju požiūriu, nes tinkamas garsinės kalbos skaidymas padeda planuoti kalbėjimą, o tai ypač aktualu viešajam kalbėjimui.

SONATA VAIČIAKAUSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Akistata su lietuvių kalba: lietuvių kalbos mokytojų patirtis tautinių mažumų mokyklose

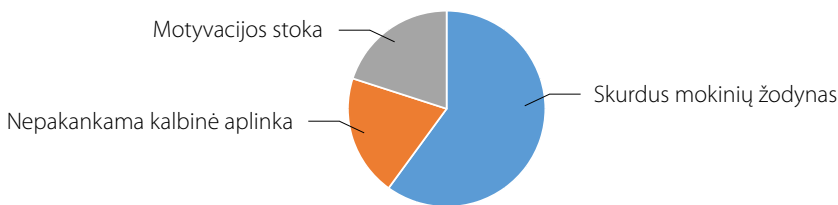
Lietuvoje plėtojamą mokyklų tautinių mažumų mokomosiomis kalbomis švietimą įteisina ne tik mūsų šalies, bet ir tarptautiniai tautinių mažumų apsaugai ir jų švietimui skirti dokumentai (žr. plačiau: Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė 2021). Kaip nurodoma minėtoje analizėje, tautinių mažumų bendrasis ugdymas Lietuvoje įgyvendinamas 9 savivaldybėse, o mokyklų, vykdančių ugdymą tautinių mažumų kalbomis, tinklas tankiausias Pietryčių Lietuvoje. Lietuvos Respublikos teisinis švietimo reglamentavimas numato, kad tautinių mažumų mokyklose jų kalbės mokoma arba kaip atskiro dalyko, arba mokymas vyksta tautinės mažumos kalba, o kai kurių dalykų mokoma lietuvių kalba (ten pat; dar žr. Svirginskienė 2022). Vis dėlto dauguma tautinių mažumų mokyklų Lietuvoje ugdymą vykdo tautinės mažumos kalba, išskyrus lietuvių kalbos bei literatūros ir užsienio kalbos pamokas, taip pat pamokas, kai mokomasi Lietuvos istorijos ir geografijos, pasaulio pažinimo, pilietiškumo pagrindų. Švietimo dokumentuose įteisinta nuostata, kad mokiniai, besimokantys tautinių mažumų ir valstybine kalba, lietuvių kalbos ir literatūros mokosi pagal tą pačią bendrąją dalyko programą, kurioje šiam dalykui skiriamas toks pat pamokų skaičius. Aktualus klausimas, kaip sekasi šių mokyklų lietuvių kalbos mokytojams mokyti lietuvių kaip ne gimtosios (ir valstybinės) kalbos ir su kokiais sunkumais jie susiduria.

Tyrimė¹ 2021–2022 mokslo metais dalyvavo septynių (67,5 proc. rusų mokomąja kalba ir 32,5 proc. lenkų mokomąja kalba) tautinių mažumų mokyklų mokytojai lituanistai iš įvairių Lietuvos regionų. Vadinasi, jų nuomonė turėtų atspindėti bendras lietuvių kalbos mokymo tendencijas tautinių mažumų mokyklose.

Kodėl taip sunku prisijaukinti lietuvių kalbą negimtakalbiams?

Kalbant apie lietuvių kaip negimtosios ir kaip valstybinės kalbos mokymą(si) ir vartojimą ramybės neduoda keli klausimai – ar gali mūsų tautinių mažumų mokyklų mokiniai konkuruoti su gimtakalbiais, ir kodėl lietuvių kalba didžiajai daliai šių mokinių vis dar sunkiai įveikiama? Pažiūrėkime, ką apie tai mano tautinių mažumų mokyklų lietuvių kalbos mokytojai, sukaupę ilgametę darbo patirtį. Tyrimė dalyvavę mokytojai lituanistai įvardija tris svarbiausias problemas, kurios, jų nuomone, trukdo tautinių mažumų mokyklų mokiniams mokytis lietuvių kalbos ir ją išmolti taip, kad galėtų konkuruoti su lietuviškų mokyklų mokiniais (žr. pav.).

Svarbiausios problemos, su kuriomis susiduria tautinių mažumų mokyklų lituanistai

Daugiau nei pusė (60 proc.) lietuvių kalbos mokytojų teigė, kad didžiausias trikdys mokant lietuvių kalbos tautinių mažumų mokyklos mokinius yra nepakankamas mokinių žodynas: „Skurdus žodynas“, „Labai skurdus žodynas“, „Vaikai ateina į mokyklą su skurdžiu žodynu, nekalbantys lietuviškai“, „Skurdus mokinių žodynas“, „Mokinių žodynas yra labai skurdus, kadangi daugumos mokinių šeimose visai nekalbama lietuviškai“, „Mokiniams trūksta žodžių kalbėjimui“ ir pan. Prieš kelerius metus atliktas Vilniaus miesto mokinių kalbinių grupių – lietuvių, lenkų ir rusų mokomųjų kalbų mokyklų ugdytinių – žodyno tyrimas (Vilkienė, Vilkaitė-Lozdienė, Bružaitė-Liseckienė 2019) atskleidė, kad, kaip ir buvo tikėtasi, plačiausias žodynas būdingas mokyklų lietuvių mokomąja kalba mokiniams, šiek tiek siauresnis – lenkų mokomosios kalbos gimnazistų, o siauriausias tų, kurie mokosi rusų kalba. Įdomu, kad šis tyrimas parodė, jog dalies lenkiškų ir rusiškų mokyklų mokinių žodynas vis dėlto prilygsta lietuviškų mokyklų mokinių žodynui. Vadinasi, manytina, kad mokytojų

¹ Straipsnis parengtas pagal 2021–2023 m. Lietuvių kalbos instituto vykdomą projektą „Lietuvių kalbos prestižas: tautinių mažumų mokyklų mokinių kalbinės nuostatos ir jų ryšys su lietuvių kalbos mokėjimu“. Projektą finansuoja Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Straipsnio autorė yra šio projekto vykdytoja.

įvardyta svarbiausia problema – nepakankamas mokinių žodynas – yra pagrįsta, ir tai mokytojai traktuoja kaip vieną iš rimtesnių trukdžių mokant lietuvių kalbos tautinių mažumų mokyklose.

Kita svarbi problema, trukdanti mokytis lietuvių kalbos kaip negimtosios, mokytojų nuomone, yra kalbinės aplinkos nebuvimas: „Nėra kalbinės aplinkos“, „Kalbinės aplinkos nebuvimas“, „Daugelis mokinių lietuvių kalbą girdi tik per lietuvių kalbos pamokas“, „Didžiausia problema yra ta, kad nemažai mokinių labai mažai bendrauja lietuviškai, išskyrus lietuvių kalbos pamokas“, „Tėvai su vaikais bendrauja rusų kalba, todėl yra labai sunku pasiekti gerų rezultatų“, „Mokiniai niekur negirdi lietuvių kalbos, tik per pamoką“, „Dauguma tėvų [...] nėra orientuoti į kalbinės aplinkos kūrimą (lietuviški TV kanalai, būreliai ir pan.)“, „Šeimose mažai dėmesio skiriama lietuvių kalbai“ ir pan. Iš mokytojų atsakymų susidaro vaizdas, kad lietuvių kalbos ir literatūros mokiniai daugiausia mokosi tik per šio dalyko pamokas. Mokytojų nuostata aiški: mokytis lietuvių kalbos kaip negimtosios kalbos vien lietuvių kalbos ir literatūros pamokų neužtenka – būtina sukurti ir užtikrinti tinkamą kalbinę aplinką. Siekiant šio tikslo mokytojams lituanistams į pagalbą turėtų ateiti mokyklų vadovai, administracijos darbuotojai, kitų dalykų mokytojai, pagaliau šeimos nariai, kurie paskatintų ir įtrauktų mokinius į lietuviškus renginius, projektus, kitą kūrybinę veiklą.

Dar vienas svarbus veiksnys, trukdantis siekti gerų mokymosi rezultatų, apklaustų mokytojų įsitikinimu, yra motyvacijos stoka: „Mokiniams trūksta motyvacijos“, „Motyvacijos stoka“, „Motyvacijos trūkumas“, „Žema mokymosi motyvacija“, „Neturi motyvacijos mokytis. Nėra atsakomybės“ ir pan. Motyvacija suprantama kaip tam tikro elgesio, veiksmų, veiklos skatinimas įvairiais motyvais (plg. Jovaiša 2007). Iš patirties visi žinome, kad egzistuoja tiesioginė koreliacija tarp motyvacijos ir mokymosi rezultatų, mokymosi motyvacija būtina kaip esminis ugdymo proceso aspektas. Be to, mokinių pasiekimų lygis priklauso nuo mokyklos klimato ir santykių su mokytojais. Motyvacijos stoka šiuolaikiniame ugdymo procese – vienas didžiausių iššūkių ne tik mokytojams, bet ir mokiniams bei jų tėvams. Galvojant, ką šiuo klausimu būtų galima koreguoti ugdymo procese, pirmiausia derėtų susitelkti į mokytojų ir mokinių tėvų bendradarbiavimą, didesnę tėvų indėlį ugdant teigiamas mokinių nuostatas siekti geresnių rezultatų.

Padėtis be išeities? Išeitis yra – ką gali padaryti mokytojas?

Lietuvių kalbos mokytojai (turbūt ne tik jie) vargu ar prieštaraus mokinių įsitikinimui, kad lietuvių kalba yra sunki – sudėtinga ir archajiška gramatikos sistema, o kur dar visi stilistiniai niuansai ir leksikos subtilybės... Kalbant apie pagalbą mokiniams, natūraliai kyla keletas klausimų – kaip ir kuo gali mokytojas padėti mokiniams per lietuvių kalbos pamokas ir, svarbiausia, kas stiprina motyvaciją mokytis lietuvių kalbos kaip negimtosios. Tyrime dalyvavusių mokytojų atsakymai rodo, kad jų mokinių motyvaciją stiprina keletas dalykų:

1) teigiamas pamokos mikroklimatas, mokytojo paskatinimas, padaršinimas ir grįžtamasis ryšys: „Mokytojo paskatinimas, bendravimas“, „Psichologinis pamokos klimatas, skatinimas, palaikymas, pasidžiaugimas kad ir mažais dalykais“, „Mokytojo grįžtamasis ryšys“, „Mokytojo palaikymas“, „Pozityvus nusiteikimas“, „Glaudus mokytojo ir mokinio bendradarbiavimas“;

2) teigiamos šeimos ir visuomenės nuostatos dėl lietuvių kalbos: „Šeimos požiūris į lietuvių kalbos mokymąsi“, „Pozityvus tėvų nusiteikimas ir aktyvus jų dalyvavimas vaikų mokymosi procese“, „Stengiasi gerai mokytis tie, kurių tėvai moka kalbą. Tėvai jiems pavyzdys“, „Žinojimas, kad kalbos mokėjimas jiems padės gauti geresnį darbą“, „Noras įgyti gerą išsilavinimą“, „Šalis, kurioje gyvena. Tai galimybė suprasti, bendrauti, siekti“;

3) mokinių patiriama sėkmė, teigiamas jų darbo vertinimas: „Kai mokiniai patiria sėkmę“, „Pagyrimai, komentarai“, „Geri įvertinimai. Galimybė pagerinti gautus įvertinimus“, „Pažymys, individualūs siekiai“, „Tyrinėjimo poreikio skatinimas, įsivertinimas, pažangos stebėjimas“;

4) mokytojų kūrybingumas ir originalumas organizuojant ugdymo(si) procesą: „Dalyvavimas edukacinėje veikloje“, „Kūrybinės užduotys, žaidimai, aktyvios pertraukėlės, iliustracijos, pasakos, dainelės“, „Pamokos netradicinėje aplinkoje, projektai, kūrybiniai darbai“, „Idomios, įtraukiančios pamokos, suprantamos, patrauklios užduotys“, „Sudominimas, intriga, kūrybinė užduotis“.

Antras reikšmingas veiksnys – tinkamų mokymo metodų taikymas. Apklausiamų mokytojų buvo paprašyta išvardyti, kokie mokymo metodai veiksmingiausi. Atsakymuose minėti tokie metodai:

1) aktyvieji mokymo metodai, skatinantys mokinius įsitraukti į pamokų veiklą: „Aktyvieji mokymosi metodai (diskusija, literatūrinis teismas, inscenizacija, kūrybiniai darbai ir pan.) padeda mokiniams įsiminti dėstomą medžiagą“, „Visi metodai, skatinantys smalsumą, keliantys mokymosi motyvaciją, skatinantys mokinius vartoti lietuvių kalbą kasdieniniame gyvenime, aktyviai dalyvauti visuomeninėje veikloje“, „Mokiniai turi tapti aktyviais kalbos vartotojais“ ir pan.;

2) mokinių bendradarbiavimu grįsti metodai: „Darbas grupėmis turint gerus lyderius, [...] situacijų kūrimas“, „Darbas grupėmis, stipresniojo pagalba silpniau besimokančiajam“, „Darbas poromis, grupėse“, „Darbas porose, komandoje“ ir pan.;

3) interaktyvūs ir vizualizacijomis paremti metodai: „Integruotos pamokos, interaktyvūs mokymo metodai“, „Skaitmeninių mokymo(si) objektų naudojimas“, „Pateiktųjų ir mokomųjų objektų naudojimas“, „Vaizdinių priemonių demonstravimas, kalbėjimo įgūdžių skatinimas kuriant ir pristatant kūrybinius darbelius, begarsių filmukų įgarsinimas“, „Mokomoji vaizdinė medžiaga. Teksto iliustravimas“ ir pan.;

4) įvairūs kalbiniai žaidimai, ypač žemesnių klasių mokiniams: „Žaidimai, žaidybinių situacijos; dainelės, skaičiuotės“, „Žaidimas, eilėraščių, dainelių mokymasis,

įdomios užduotys“, „Kalbiniai žaidimai, vaidmenų žaidimai“, „Pradinių klasių mokiniams – žaidimai, demonstravimas, mąstymo žemėlapiai“ ir pan.

Apibendrinant pasakytina, kad tyrimo rezultatai tik patvirtina moksliniais tyrimais (Juškienė, Velička 2006) pagrįstą teiginį – svetimų kalbų tinkamiausia mokytis aktyviaisiais metodais, kurie leidžia mokytojui objektyviai vertinti, ko ir kaip mokytis.

Šiuolaikinis mokytojas yra ir ugdymo turinio kūrėjas, ir įgyvendintojas. Į ką jis pats turėtų atkreipti dėmesį ir kaip galėtų padėti savo mokiniams mokytis lietuvių kalbos kaip negimtosios? Ugdymo procesas nebeįsivaizduojamas be skaitmeninio turinio ir daugialypės aplinkos. Naujausiame tyrime (Pielikienė 2023) atskleista, kad šiandien didžiausia švietimo problema yra ta, kad kai kurie mokytojai mėgina mokytis mokinius, kalbančius keliomis kalbomis, remdamiesi pasenusia, kitaip tariant, „ikiskaitmenine“ kalba. Šį konfliktą galima išspręsti pasitelkiant švietimo naujoves – skaitmeninį turinį ir daugialypę mokymo(si) terpę.

2023–2024 mokslo metais ugdymo procesas ir tautinių mažumų², ir lietuviškose mokyklose organizuojamas pagal atnaujintas Bendrąsias programas. Mokytojams sudaryta galimybė 30 proc. ugdymo turinio ir priemonių rinktis savo nuožiūra, atliepiančią mokinių lūkesčius, atsižvelgiant į jų rezultatus ir galimybes. Ugdymo turinys diktuoja ir mokymo(si) strategijų pasirinkimą. Tad stiprinant mokinių motyvaciją siekti geresnių rezultatų, mūsų atveju – kuo geriau išmokti ir vartoti lietuvių kalbą, – didelė atsakomybė ir daug darbo tenka mokytojams.

Literatūra

- Barkauskaitė M., Sinkevičienė V. 2012: Mokinių mokymosi motyvacijos skatinimas kaip vadybinė problema, *Pedagogika* 106, 49–59.
- Jovaiša L. 2007: *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Juškienė R., Velička A. 2006: Aktyvūs užsienio kalbų mokymo metodas, *Santalka: filologija, edukologija* 14, nr. 2, 15–19.
- Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė 2021*. 2022: Vilnius: Nacionalinė švietimo agentūra.
- Pielikienė A. 2023: *Mokymosi motyvacijos stiprinimas naudojant daugialypę terpę*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
- Poderienė N. 2022: Kalbų vartojimas ir kalbinės nuostatos: mokyklų lenkų mokomąja kalba atvejis, *Bendrinė kalba* 95, 25–47, prieiga internete: <https://journals.lki.lt/bendrinekalba/article/view/2207/2320>
- Strakšytė A. 2008: Mokymosi sėkmę sąlygojantys aplinkos veiksniai ir jų įtaka paauglių motyvacijai, *Socialiniai mokslai. Edukologija* 1 (17), 112–118.
- Sviglinskienė O. 2022: *Veiksnių, lemiančių Lietuvos tautinių mažumų mokinių pasiekimus, analizė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Vilkienė L., Vilkaitė-Lozdienė L., Bružaitė-Liseckienė J. 2019: *Lietuvių kalba Vilniaus lietuviškose, lenkiškose ir rusiškose gimnazijose: mokėjimo kokybė, kalbinės nuostatos ir motyvacija*. Vilniaus universitetas.

² Tautinės mažumos (lenkų) gimtosios kalbos ir literatūros programa pradėta įgyvendinti nuo 2022 m. rugsėjo 1 d.

Atgarsiai**Dvi kalbos – anglų ir lietuvių – žmogaus ir kompiuterio sąsajoje**

Straipsnyje „Lietuvių ir anglų kalbos mokykloje ir visuomenėje: gražios mišios ir plika tikrovė“ (GK 2023, nr. 8, p. 19–26) atskleidžiama liūdna tikrovė apie lietuvių kalbos padėtį. Bet gal galime šį procesą sustabdyti arba bent pristabdyti?

Didelis lietuvių kalbos teršėjas yra kompiuteris: stalinis, nešiojamas, planšetinis. Tiksliau – jo ir žmogaus sąsaja. Beveik visų kompiuterių sąsajos „gimtoji“ kalba yra anglų. Daugelio nuosavybinių programų (t. y. tų, už kurias reikia mokėti) dialogo su žmogumi tekstus į kitas kalbas verčia programų autoriai. Kai kurie – ir į lietuvių kalbą. Galioja rinkos dėsniai: kas daugiau programų perka, tam daugiau paslaugų teikia.

Atvirosios programos platinamos nemokamai. Jas reikia versti patiems. Pavyzdžiui, didžiausios operacinės sistemos „Debian“, sudarytos iš programų daugybės, turinčios per milijoną verstinių eilučių, lietuviai yra išvertę 30 proc. Palyginkime: prancūzai ir vokiečiai – visą 100 proc., mūsų kaimynai lenkai – 75 proc. Didesnė valstybė gali sutelkti daugiau vertėjų. Tam, kad darbais priartėtume prie didesnių valstybių, mums reikėtų rengti daugiau vertėjų. Tiksliau – lokalizuotojų, nes jų rankose yra ir lokalės elementų (formatų, koduočių ir kt.) pritaikymas kalbai.

Siekiant paspartinti lokalizavimą buvo skelbiami lokalizavimo darbų konkursai. XXI a. antrajame dešimtmetyje buvo paskelbti du konkursai: 1,5 metų ir 3 metų trukmės. Darbui pasibaigus džiaugėmės jo rezultatais. Bet neilgai. Įprasta, kad reguliariai išleidžiamos naujos programų versijos. Reikėtų atnaujinti ir jų vertimus. Bet už jau padarytą darbą atsiskaityta, buvusieji jo vykdytojai užsiėmė kitais darbais. Programos naudotojui tenka pasirinkti: tęsti darbą su pasenusia lietuviška versija ar pereiti prie naujos – angliškos. Norėdamas neatsilikti nuo gyvenimo, žmogus dažniausiai pasirenka anglišką. Į šį faktą buvo atkreiptas dėmesys, „Galimybių studijoje“ dar 2006 m. buvo pasiūlytas ir problemos sprendimas – įsteigti valstybinį lokalizavimo centrą, kuris dalį lokalizavimo darbų atliktų pats, o kitus užsakytų. Deja, šis pasiūlymas dar neįgyvendintas.

Tam, kad žmonės pamėgtų lietuviškus programų vertimus, reikia kad jie būtų sklandūs, lengvai suprantami. Todėl reikia kruopščiai juos redaguoti, ypač kai verčia informatikas.

Įsibėgėja automatinis (mašininis) vertimas. Vertyklė per kelias minutes gali išversti tūkstančius sąsajos eilučių. Deja, gaunamas tik vertimo juodraštis, pakeičiantis 10–30 proc. žmogaus darbo. Likę 70–90 proc. lieka žmogui – tai vadinama redagavimu arba kompleksiniu testavimu.

Dažnai žmogus atlieka tik šio darbo dalį arba įdeda į programą išvis neredaguotus tekstus. Tókiu atveju apie vertimo kokybę nėra ko kalbėti.

Originalius angliškus programų tekstus dažniausiai rašo patys programų kūrėjai. Jie kartais pavartoja programavimui būdingas sąvokas ir terminus. Programos naudotojui

svarbus jos veikimas, o ne vidus. Sumanus vertėjas, kurį čia būtų tiksliau vadinti lokalizuotoju, tuos specifinius programavimo terminus gali pastebėti ir pakeisti programos naudojimo aplinkai būdingomis sąvokomis ir terminais.

Dar reikia priminti, kad lietuvių kalba turi įvairesnių leksikos gausinimo priemonių nei anglų. Tai priesagos, galūnės, būdvardžių laipsniavimas, linksnių formos, minėtina ir laisvesnė žodžių tvarka sakinyje. Anglų kalboje tas pats žodis gali eiti daiktavardžio, veiksmažodžio, būdvardžio funkcijas, būdvardžiai neturi daugiskaitos.

Visu tuo pasinaudojus galima pasiekti, kad lietuviui lietuviškas vertimas būtų suprantamesnis negu anglui angliškas originalas ir lietuvius paskatintų naudotis lietuviškėmis programomis.

GINTAUTAS GRIGAS

Aktualijos

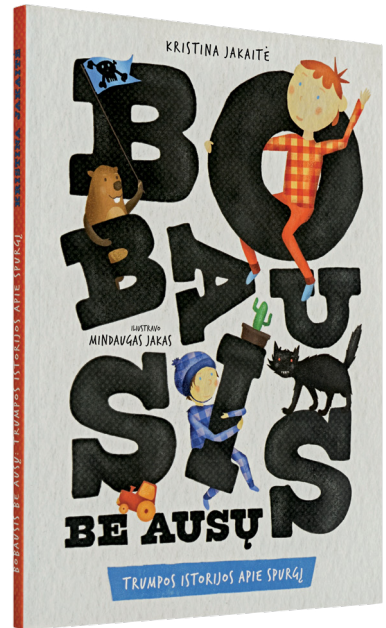
Kristina Jakaitė-Bulbukienė: „Mokėti gyventi su amžino nežinojimo jausmu“

Kalbamės su Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Lituanistinių studijų katedros asistente **Kristina Jakaitė-Bulbukiene**, šiais metais debiutavusia kaip vaikų literatūros kūrėja.

Esate kalbininkė, filologijos mokslų daktarė, trijų vaikų mama, neseniai išleidusi knygą vaikams „Bobausis be ausų: trumpos istorijos apie Spurgį“. Knyga jau spėjo pelnyti apdovanojimą už debiutą vaikų literatūroje. Knygą išleidote kartu su broliu. Kieno vaikystės ten daugiau – judviejų su broliu ar Jūsų vaikų?

Kai išgirstu tiek apibūdinimų apie save, nuoširdžiai nustembu, bet iš tiesų visa tai atsitiko per ilgą laiką – nei trijų vaikų mama, nei mokslų daktare netampu per vieną dieną. Net ir kalbininke netapau per vieną dieną. Beje, per 2023 m. Knygų mugę buvo ir kitos knygos pristatymas – mokslinės monografijos „Sociolingvistinė Lietuvos panorama: gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“, kurios bendraautorė esu, tad abi skirtingos mano pusės buvo patenkintos. Bet grįžtant prie knygos vaikams – labai džiaugiusi, kad ir čia nuėjau visą ilgą kelią, ir knyga vaikams išvydo dienos šviesą.

Kodėl sakau, kad kelias buvo ilgas? Todėl, kad nežinomam autoriui iš tiesų nėra lengva išleisti knygą. Labai skatino draugės, padėjo konkursas. Dalyvavau labdaros ir paramos fondo „Švieskime vaikus“ nacionaliniame vaikų literatūros konkurse ir

ten laimėjau debiuto premiją, o tada pasirodė ir knyga. Tad čia viskas atvirkščiai – iš pradžių premija, tada knyga. Jau parašiusi knygą, sugalvojau pakviesti brolių iliustruoti, jis dizaineris, piešia, bet visos knygos iliustravęs nebuvo. Tad mums abiem čia pirmoji knyga ir abu kartu dalyvavome konkurse, t. y. teikėme ir tekstą, ir keletą atvartų iliustracijų.

Knygoje mūsų vaikystės tiek, kiek parašyta paskutiniame puslapyje apie autorius: „Aš visada buvau didžioji sesė, o jis – mažasis brolis. Dabar jau esame dideli ir brolis gerokai aukštesnis, pralenkė mane būdamas maždaug šešiolikos. Vaikystėje mano brolis buvo baisiai netvarkingas, kadangi gyvenome viename kambaryje, buvau per vidurį nubrėžusi liniją, kad netvarka žinotų, kur sustoti. Dabar man patinka skaityti knygas ir tyrinėti senus gražius miestus, o mano broliui – vaikščioti po sendaikčių turgus ir remontuoti savo autobusiuką.“ Visa kita – ne mūsų vaikystė, nors nuo to mažo vaiko, kuris tūno tavo viduje, niekada ir niekur nepabėgi.

Ką mėgote skaityti vaikystėje? Kokie ryškiausi tada perskaitytų knygų įspūdžiai?

Dažnai žmonės giriasi, kad labai anksti pradėjo skaityti ir jau penkerių skaitė ne tik televizijos programą, bet ir kokią ne visai vaikams skirtą knygą. Tiesą sakant, tuo pasigirti negaliu. Skaityti išmokau labai vėlai, nors mama tikrai mokė dar prieš mokyklą. Pirmoje klasėje namų darbams užduotus skaityti žodžius ar sakinius išmokdavau mintinai, nes mama prisėsdavo prie namų darbų kartu, bet skaityti jų neperskaitydavau. kažkas man ten buvo neaišku. Labai gerai atsimenu, kai pasiėmiau kažkuriai aukštesnei klasei skirtą vadovėlį ir ten perskaičiau tokį nedidelį rišlų tekstuką, tik tada supratau, kas tas skaitymas, nes visi tie „mama malė, tėtė kalė, mokytoja Alma“ buvo kažkokie beprasmiškai nežinomi sąskambiai, bet tikrai ne žmonių kalbos žodžiai. Tėvai ir dabar pašiepia, kad nemokėjimas skaityti nesutrukdė tapti mokslų daktare.

Kai jau galų gale perpratau raidžių pasaulį, ėmiau skaityti Janušo Korčako (Janusz Korczak) „Karalių Motiejuką Pirmąjį“, mane žavėjo labai storos knygos, o ta knyga tikrai buvo tokia. Laikiau ją pasidėjusi ant šaldytuvo ir grįžusi iš mokyklos, nepersirengusi ir nepavalgiusi, imdavau ją virtuvėje skaityti. Ta knyga man buvo žvilgsnis į kito vaiko pasaulį, vaiko, kurį užgriūva viso pasaulio sunkumai, nes jis dar mažas būdamas tampa karaliumi. Tai labai šviesi, išmintinga ir labai liūdna knyga – apie idealaus pasaulio kūrimą, kuriame būtų viskas teisinga: ir kišenių skaičius drabužiuose, ir darbo užmokestis, ir galimybės visiems, kuriame būtų gera ir suaugusiems, ir vaikams. Ji labai nelaimingai baigiasi, nes pagrindinis herojus žūva, kai jį išduoda geriausias draugas. Man rodos, visos šiuolaikinės knygos baigiasi laimingai. Jau suaugusi atsiverčiau Korčako knygas apie ugdymą, susipažinau ir su gyvenimo istorija – įspūdinga ir tragiška. Ta knyga tikrai lydi mane per gyvenimą.

Man ilgai skaitė mama, tad dar galvoje yra įstrigusios ir lietuviškos sueiliuotos pasakos, ir tų pasakų iliustracijos, kurias ilgai tyrinėdavau jai beskaitant. Aišku, pati

Knygos sutikuvės Vilniaus šv. Kristoforo progimnazijoje

skaičiau įvairių šalių pasakas, istorijas apie indėnus, noveles ir biografijas, tókas knygas, kurios buvo populiarios man augant.

O koks Jūsų vaikų santykis su knyga ir skaitymu? Ką jiems dažniausiai skaitote, ar ką jie patys dažniausiai skaito?

Visiems trims vaikams vaikystėje daug skaitėme, tiek aš, tiek mano vyras, kol jie pradėjo patys laisvai skaityti. Perskaičiau ir tas knygas, kurių vaikystėje nebuvau skaičiusi, bet buvau girdėjusi, ir buvo likęs noras jas perskaityti, pavyzdžiui, Selmos Lagerliof (Lagerlöf) „Stebuklingasis Nilso keliones“. Viena didesnią išpūdį padariusių knygų, perskaitytų jau ne vaikystėje, – Otrfydo Proislerio (Otfried Preussler) „Krabatas, arba treji metai užburtame malūne“, nes tikrai tiki tuo, ką skaitai, nors ir žinai, kad viskas sugalvota.

Kadangi mėgstu eilėraščius vaikams, tai vis ką nors padeklamuodavau ar paskaitydavau, kokį Almos Karosaitės „Oi, kaip asilėliui liūdna ir sunku, jis nenori būti asilo vaiku...“, „Šile meškiukas Dručis nosytę šaltą pūtė, į tokią skaudžią vietą įgėlė jam bitutė...“ ar Martyno Vainilaičio „Vaikštinėjo vienas cha, susitiko antrą cha, į

Per knygos sutiktuves Trakų bibliotekos Vaikų literatūros skyriuje: vaikai kuria savo šeimos medį

niai įvyko pokalbis tarp manęs ir sūnaus – sakau, kaip tu spėsi perskaityti privalomą mokykloje kūrinį per porą vakarų, o jis man sako – mama, taigi čia tik 60 puslapių.

Mažasis vaikystėje mėgo tokią seniai išleistą Slavkos Manevos knygą „Sviripilė“, ten pasakojama apie mergaitę, kuri turi įsivaizduojamą draugę, ją skaičiau jam begalę kartų. Dabar jis antrokas, su skaitymu jau prasilažė, bet skaitydamas vis dar žiūri į laikrodį, kiek čia jam dar liko tų privalomų skaitymo minučių, ir tikrai nepaskaitys daugiau. Tikiuosi, kad ir jis užkibs. Ką tik perskaitė Trynu Lan (Triinu Laan) „Skeleto Jono nutikimus“, o dabar pradėjo Linos Žututės „Ferdinandas ir PŪ“. Kadangi dirbu su knygomis, jas redaguoju, vis tiek esu tame lauke – domiuosi naujienomis, ieškau naujų, įdomių, vertingų, patrauklių knygų, stengiuosi jas nupirkti vaikams arba pasiskolinti iš bibliotekos.

Kaip reagavo vaikai į tai, kad jų mama ne tik dirba universitete, bet dar ir rašo vaikams?

Nežinau, kaip jie reagavo, visiems daviau perskaityti tekstą prieš rodydama ki-tiems, tariausi, didesnių reakcijų nebuvo, gal pasakys kada vėliau. Kai pristačiau per-nai knygą jaunėlio klasėje, tai jis sakė, kad ir antrąją knygą galėsiu pristatyti jo klasėje. Bet ta antra knyga tik mintyse yra, na, bet jau leidimą turiu, o tai jau neblogai.

namus jį pavadino, prie stalo pasodino...” Nuostabus pastarųjų me-tų atradimas – Dainos Čepauskaitės poezija vaikams: „Blynelis keptuvę pamilo, iš meilės vargšelis prisivilo...” Vaikai tikrai klausydavo tų eilėraščių, bet nežinau, ar jiems patikdavo, ar jie tiesiog išstverdavo tą mano skaitymą ar deklamavimą.

Mano didieji vaikai – dukra dvy-liktokė, sūnus dešimtokas – tikrai skaito ir skaito daug. Tuo labai džiaugiuosi, nes šiais laikais nėra lengva už-auginti skaitantį vaiką, aišku, kompiu-teris jų gyvenime irgi yra. Sūnus, kai reikia mokykloje pristatyti perskaitytą knygą, pristato ne vieną, o visą se-riją. Dabar jis daugiau skaito maginę fantastiką, o dukra jau skaito suaugu-siųjų literatūrą, įvairių žanrų knygas, jos kambaryje yra sustatyta tokia ža-damų perskaityti knygų stirta, ji jau ir savo biblioteką turi. Čia visai nese-

Kaip atsirado pagrindinis knygos veikėjas Spurgis? Ar jo istorijos pagrįstos tikrais įvykiais, ar tai Jūsų, autorių, vaizduotės vaisius?

Spurgis atsirado stebint vaikus. Per karantiną labai daug laiko leisdavome lauke su jaunėliu, jo draugu ir mama, eidavome pasivaikščioti po įvairias Vilniaus vietas, parkus, palei Nerį, aplink ežerus, buvo toks lauko darželis. Iš esmės bet kuriame pasakojime tikrai yra bent viena maža tikra detalė: gal įvykis, gal žodis, replika, o jau visa kita apvyniota aplinkui: kai kas tikra, kai kas sugalvota, kai kas iš vyresnių vaikų vaikystės. Neseniai skaičiau Liusijos Berlin (Lucia Berlin) „Namų tvarkytojos vadovą“, ten jos kūryba apibūdinama kaip grožinė autobiografija, manau, man irgi labai tinka šis apibūdinimas. Aš galvoju, kad nieko nereikia kurti, nes viską sukuria gyvenimas. Viena smulkmena iš mano knygos – kartą girdėjau, kaip vaikai pravardžiavosi, ir vienas iš jų kitą vadino sutrešusia lenta, ta *sutrešusi lenta* atsirado ir knygoje, paskui ne kartą girdėjau pastabą, kad labai netikroviškas pasakymas, kad vaikai taip nekalba, bet toje istorijoje tai beveik vienintelis tikras dalykas. Tad gyvenimiški nutikimai kartais atrodo kaip didžiausia fantazija. Aišku, reikia mokėti tai papasakoti, to nuoširdžiai ir mokausi. Praėjo jau kuris laikas nuo mūsų karantino pasivaikščiojimų, ir dabar mano jaunėlis galvoja, kad viskas, kas parašyta šioje knygoje, yra tikra ir apie jį. Bet įdomiausia, kad ir jo pasivaikščiojimų draugas galvoja, kad viskas šioje knygoje yra tikra ir apie jį. Štai tokie sukurti prisiminimai.

Kas įkvėpė Spurgio istorijų epizodus, susijusius su kalba: žodžių reikšmių pa(si)aiškinius, posakių perdirbinius ir pan.? Net ir katino vardas Šiušė „kalbininkiškai“ paaškindas.

Mes su vyru labai mėgstame vienas kitą patraukti per dantį ir pasiaiškinti kai kurių žodžių reikšmes. Mano šeimoje ir virti, ir kepti buvo vadinami varškėčiais, jo šeimoje – virti buvo vadinami virtinukais, o kepti – varškėčiais, tai mes kiekvieną kartą pasiaiškinam šituos pavadinimus ir, aišku, nė vienas nenusileidžiam, aš sakau, kad pagal jo logiką turėtų būti *keptinukai*. Žibalo į ugnį dar įpila tokia sena receptų knyga, kur varškės apkepas vadinamas žodžiu *varškėtis*.

Tenka apie žodžių reikšmes ir jų kilmę pagalvoti ir mokant užsieniečius lietuvių kalbos, vieną kartą rimtai tą padarai, kitą kartą – juokais, trečią kartą bandai žmogui padėti rasti būdą, kaip tą žodį, posakį atsiminti, paklausi, pavyzdžiui, ar jų kalboje rankšluostis skirtas tik rankoms šluostytis ar galima ir kojas, ar veidrodis rodo tik veidą, ar galima ir bambą pamatyti, ar visos tautos durimis tranko, ar visur mokslo šaknys karčios, kiekvienas studentas pagalvoja apie savo kalbą, pasako, kaip tas žodis jų kalboje padarytas, ką jis reiškia, visi pasijuokia, būna tokia linksma minutėlė paskaitoje kopiant į aukštą lietuvių kalbos mokymosi kalną.

Mes iš tiesų turėjome katiną tókiu vardu Šiušė, ir kiekvieną kartą man tekdavo paaiškinti, kad čia katinas, ne katė, o tada dar tekdavo paaiškinti, kad ir vyrų pavardžių būna su -ė, tad nieko tokio ir katino vardas. Šiaip tas vardas jam puikiai pritiko, nes

buvo didžiulis, juodas, pasišiaušęs, žiauriai gražus, bet siaubingo charakterio, švelniai tariant. Bet Šiušė kartą išėjo iš sodybos ir nebesugrįžo, gal jį lapė nunešė, gal mes jam atsibodom, nežinau. Labai gaila, tokio imponantiško katino neužmirši.

Greta plačių Jūsų mokslinių interesų (kalbų politika ir vadyba, sociolingvistika, psicholingvistika, kitakalbių mokymas, elektroninis diskursas) – ir rimtas praktinės veiklos baras – redagavimas ir redaktorių rengimas.

Oi, čia ir vėl sutrikau išgirdusi tiek išvardytų dalykų. Reikia pasakyti, kad visos tos sritys dėjos po truputį ir yra be galo vienos su kitomis susijusios. Per psicholingvistiką su studentais pasiaiškini, kaip žmogus išmoksta svetimą kalbą, tada nueini jos mokyti, bemokydamas įsigilini į lietuvių kalbos gramatikos ir sintaksės subtilybes ir jau žinai, kaip redaguoti. Beredaguodamas dar pamąstai apie kalbos politiką, apklausai kalbos redaktorių ir aprašai tą tyrimą. Viskas čia tame pačiame katile.

Į universitetą atėjau iš leidybos įmonės, kurioje redagavau žurnalus. Tad redagavimas man senesnė veikla nei dėstymas. Būtent todėl man buvo pasiūlytas redagavimo kursas. Šiuo metu su Inga Hilbig kuruojame redagavimo profesinę praktiką. Džiaugiuosi, kad turiu praktinės patirties ir galiu studentams papasakoti tikrų pavyzdžių iš šio darbo: tiek linksmų istorijų, tiek labai keblių dalykų, kuriuos sunku išgvildinti. Labai tikiuosi, kad baigusi studijas viena kita studentė liks šioje srityje, tiesa, kai kurios jau ateidamos žino, kad norės dirbti kitokį darbą, bet nori mokėti redaguoti sau, savo tekstus, kitos nori pasibandyti šią sritį prieš apsisprendamos, tad kad liks visos, tikrai nesitikiu.

Redagavimas man primena siuvinėjimą – nepaskubėsi, turi visas smulkmenas, visas spalvas apmąstyti, suderinti. Ir mokytis tenka ilgai, nes kaupi žinias po truputį, su kiekvienu tekstu. O kartais gavęs naują tekstą – vėl esi žalias, vėl nežinai, nuo ko pradėti. Reikia mokėti ir su šiuo jausmu gyventi – amžino nežinojimo. Nors iš kitos pusės – tai amžinas smalsumas. Aš pati redaguoju nedaug, nes vis dėlto pagrindinis darbas yra universitete, ir dirbu dažniausiai su vaikams skirtomis lietuvių autorių knygomis, dažniau pažintinėmis, bet būna ir grožinių. Labai gera man ta sritis – matau, kaip gimsta knyga, o tų knygų apimtis nedidelė, galima spėti. Be to, susiduriu su puikiais autoriais ir jų knygomis, kurių kitu būdu gal ir neatrasčiau. Vien ko vertos Zigmo Vitkaus „Lietuvos valdovai pasakoja vaikams“, Rūtos Norkūnės „Vilnius. Vija ir Meška miestinėja“ ar Saulės Paltanavičiūtės „Džiunglių istorijos“. Džiaugiuosi skaičiusi ir mėščiusi būtent apie šias knygas, o ne apie kokią menkavertę prastai išverstą knygą, kuri bus perkama tik dėl to, kad žybsi arba pypsi.

Ar ši patirtis turėjo įtakos Jūsų kaip rašytojos kalbinei saviraiškai?

Reikia prisipažinti, kad ir taip, ir ne. Turėjau aiškų supratimą, kaip atsiranda knyga, koks tai procesas, tad manęs negąsdino ilgas laikas, na, pavyzdžiui, vien iliustracijos

buvo piešiamos gerus keturis mėnesius. Tačiau skaityti kito tekstą ir mąstyti, kaip jį pagerinti, nėra tas pat kaip rašyti pačiam. Turi atrasti ne tik savo pasakojimo būdą, bet ir kitiems rašytojams galbūt visiškai aiškius dalykus. Kol juos supranti, praeina laiko, gal dar ne visus ir supratau. Aišku, ne vakar gimiau, darbe taip pat tenka daug rašyti: ar tekstą studentams ruošti, ar užduotį, ar mokslinį straipsnį, tad žinau, kas yra rašymas, labai gerai, gal net per gerai. Kankynė ir balto lapo baimė ištinka ir mane. Na, bet su „Bobausiu“ taip nebuvo, rašiau, nes norėjau parašyti, jokie terminai manęs nespaudė. Rašiau ir džiaugiausi. Su dukra kalbėjome išėjus knygai, kodėl tik dabar parašiau, tai supratau, kad turbūt būčiau negalėjusi parašyti anksčiau, nes dar nemokėjau to daryti.

Ar bus Spurgio istorijų tęsinys? O gal turite kitokių kūrybinių planų?

Kūrybinių planų turiu, dar nežinau, kas iš jų išdegs. Pasikalbėsime tada, kai jau bus išdegę. Bet pasinaudodama proga kviečiu atsiversti šią mano pirmąją knygą ir pasižiūrėti, ar prisvilo tas pirmas blynas ar neprisvilo. Kiek sulaukiu atsiliepimų, tai, visų pirma, skaito tėvai vaikams ir skaito neseniai prasilažę į skaitymo pasaulį pradinkukai, jiems patinka didesnės raidės ir daugybė iliustracijų. O kad jau užsiminėte apie kalbinius žaidimus, rekomenduoju pradėti nuo „Šlapių pavakarių“.

Kalbėjosi RITA URNĖŽIŪTĖ

Svetur	Konferencija karo dienomis
---------------	-----------------------------------

Žurnale „Gimtoji kalba“ (2022, nr. 11, p. 3–7) buvo išspausdintas straipsnis „Anatolijus Nepokupnas ir pirmoji lietuviška knyga“. Jame yra toks sakinytis: „2022 m. gegužės 10 d. Ukrainos sostinėje Kyjive turėjo vykti Anatolijaus Nepokupno 90-mečiui skirta konferencija „Baltai–slavai–germanai: Kalbų kontaktai sinchroniniu ir diachroniniu aspektu“... Deja, akivaizdu, kad konferencija nebeįvyks.“ Tačiau konferencija vis dėlto įvyko. Įvyko tada, kai jau buvo išėjęs žurnalo lapkričio mėnesio numeris, – 2022 m. gruodžio 15 d.

Šių metų gegužės 23 d. vyko dar viena mokslinė konferencija Ukrainoje, Lucko mieste, kur taip pat buvo kalbama apie Anatolijaus Nepokupno nuopelnus Lietuvai.

Dabar apie viską nuo pradžių. Lietuvių kalbos institutas 2022 m. vasario 15 d. iš Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos (toliau NMA) gavo Oleksandro Potebnios kalbotyros instituto kvietimą dalyvauti Anatolijaus Nepokupno 90-osioms gimimo metinėms skirtoje konferencijoje. Pranešimų santraukas ir dalyvio anketą reikėjo išsiųsti iki balandžio 20 d. Minėto straipsnio autorė Daiva Šveikauskienė išsiuntė savo anketą ir santrauką 2022 m. vasario 16 d. Lietuvoje tai graži šventė, o Ukrainoje paprasta darbo diena. Iki vasario 24 d. buvo likusi savaitė. Daugiau pranešimų iš

Lietuvos nebuvo pasiūlyta, niekas netikėjo, kad konferencija karo metu įvyks. Nelabai tikėjo ir pati straipsnio autorė, todėl ir parašė „Gimtojoje kalboje“, kad konferencijos nebus. O gruodžio pradžioje sulaukė skambučio iš Kyjivo. Telefono ekrane nebuvo jokio atpažįstamo numerio, tik užrašas „Specialus“. Atsiliepusi išgirdo: „Tik jūs neišsigąskit, aš nežinau, ką jūs matot telefone, aš skambinu iš Kyjivo, iš mūsų instituto, dabar pokalbiai labai ribojami. Noriu pasakyti, kad konferencija bus penkioliktą dieną, ar jūs dalyvausit?“

Reikėtų paaiškinti, kad vasario 24-ąją ir po jos Ukrainos kalbininkams konferencija tikrai nebuvo svarbiausias dalykas: reikėjo pagalvoti apie savo ir šeimos saugumą, tiems, kurie liko Kyjive, reikėjo galvoti, kaip prasimaitinti, nes trūko maisto produktų. Neveikė miesto transportas, visur buvo įrengti įtvirtinimai, turintys sulaikyti tankus mieste (ačiū Dievui, to neprireikė). Bet jau po poros savaičių instituto vadovybė pradėjo per nuotolį rinkti darbuotojus, domėtis, kur kas yra, ar saugūs. Kadangi per kovidą epidemiją jau buvo įprasta dirbti nuotoliniu būdu, susisiekti su darbuotojais – su vienu sunkiau, su kitais lengviau – pavyko. Buvo susitarta kasdien iš ryto sveikintis mesendžerio grupėje, kad bendradarbiai vieni kitus pamatytų. Daug rūpesčio kėlė kolegos, per visą okupacijos laiką likę Bučoje. Su jais du mėnesius nebuvo jokio ryšio. Kai po Bučos išvadavimo su jais pirmą kartą pavyko pasikalbėti, ne vienas verkė. Aišku, tokiomis sąlygomis konferencijų organizavimas ir kita veikla pasitraukė į antrą planą. Bet jau 2022-ųjų vasaros pabaigoje buvo nuspręsta konferencijas vis dėlto rengti. Jų būta gal keturių, o Nepokupnui skirta – paskutinė tais metais.

Konferencija vyko nuotoliniu būdu, ir jau pačioje pradžioje viena pranešėja paprašė pakeisti savo pranešimo laiką, nes tuo metu, kai reikėjo kalbėti, pagal grafiką jos namuose turėjo būti išjungta elektra.

Iš viso konferencijoje perskaityta 20 pranešimų, dalyviai buvo iš keturių miestų: Kyjivo, Lvivo, Vilniaus ir Hamiltono (Kanada). Norėtusi atkreipti dėmesį į du pranešimus, tiesiogiai susijusius su Anatolijaus Nepokupno moksline veikla ir lietuvių kalba.

Dabartinis NMA Kalbotyros instituto Romanų, germanų ir baltų kalbų skyriaus (kuriam nuo 1983 iki 2006 m. vadovavo Nepokupnas) vedėjas profesorius Volodymyras Ponomarenko pranešime „Anatolijus Nepokupnas ir jo ЛИТАВІЯ, arba apie Lietuvos pavadinimo kilmę“, sugrąžino į 1971 metus, į žurnale „Baltistica“ išspausdintą straipsnį „Литавія ir kiti lituanizmai XVI–XVII ukrainiečių (rytų slavų) gramatikose ir žodynuose“, kuriame Nepokupnas įrodinėja, kad žodis *Litavija*, paminėtas Meletijaus Smotrickio 1619 m. „Slavų gramatikoje“, nors ir yra lotyniškos formos, iš esmės laikytinas lituanizmu. Pranešėjas nagrinėjo Lietuvos pavadinimo paplitimą romanų kalbose, komentavo jo kilmės aiškinimą įvairiose šalyse bei epochose.

Kalbotyros instituto direktoriaus pavaduotojas Oleksandras Skopnenko pranešime „Літва, Летува, літоўцы, летувіцы, літвіны, ліцьвіны“ šiuolaikinėje baltarusių kalbos vartosenoje“ nagrinėjo svarbų kalbos ir ideologijos santykį. Jis teigė, kad tauto-

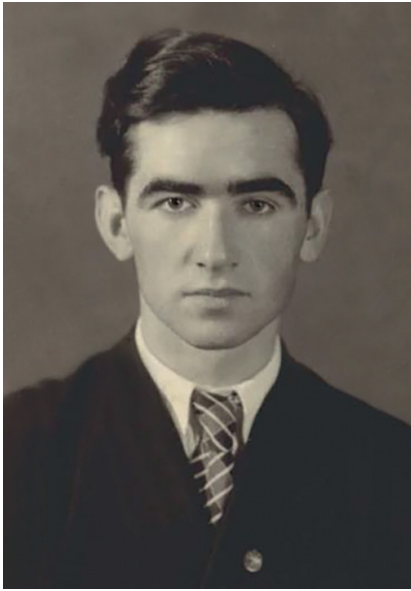
vardžių atsiradimą galima paaiškinti ne tik kalbos natūralios raidos aplinkybėmis, tai yra spontanišku įvardijimo procesu, bet ir daugeliu nekalbinių veiksnių, tarp kurių ryškus vaidmuo tenka tautiniam mitui. Kalbėdami apie natūralią kalbos raidą, turime omenyje tas formas ir modelius, kurie atsirado kaip istorinių procesų rezultatas, o ne kaip kultūriškai žymėti vardiniai vienetai, sąmoningai sudaryti siekiant paveikti visuomenę, primesti jai tapatybės suvokimo stereotipus. Šiuolaikinėje Baltarusijoje konkuruoja du nacionalinio mito tipai: eurazinis (arba sovietinis) ir alternatyvus, kurį dar galima pavadinti etniniu (autochtoniniu). Autochtoninis baltarusių tautinis mitas buvo sukurtas siekiant palaikyti idėją, kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje baltarusiai vaidino pagrindinį vaidmenį, todėl šis valstybės darinys savo prigimtimi laikytinas baltarusišku.

Pranešime stengtasi parodyti, kaip istorinės atminties konstravimas veikia tautovardžių *Літва, Беларусь, літоўцы, літвіны, ліцьвіны, летувісы, беларусы* ir kitų funkcionavimą šiuolaikinėje baltarusių kalbos vartosenoje. Autoriaus išvada: nors dabartinėje baltarusių bendrinėje kalboje kodifikuotos yra formos *Літва, літовец, літоўка, літоўцы, літоўскі, літвіны, ліцьвіны, ліцьвіны*, tačiau vartosenoje su jomis konkuruoja *Летува, летувіс, летувіска, летувіскі*. Šie palyginti nauji skoliniai iš lietuvių kalbos atsirado dėl būtinybės palaikyti tautinį mitą apie baltarusišką Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pobūdį.

Pirmajame konferencijos pranešime (Aušrelė Taranenko, Ukrainos NMA Oleksandro Potebnios kalbotyros institutas) buvo apžvelgtas Anatolijaus Nepokupno gyvenimo kelias. Kalbininkas gimė Poltavoje – sename Ukrainos mieste, kuris jau atšventė 800 metų jubiliejų, taigi yra įkurtas anksčiau nei Vilnius. 1174 m. kronikoje miestas įrašytas Ltavos pavadinimu, o dabartinis Poltavos vardas pirmą kartą paminėtas 1430 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laiške. Šis miestas įėjo ir į lietuvių kalbos tyrimų istoriją. 1893 m. čia gimė lituanistikai daug nusipelnęs kalbininkas Borisas Larinas.

1932 m. kovo 18 d. Poltavoje savo gyvenimo kelią pradėjo garsiausias Ukrainos baltistas Anatolijus Nepokupnas. Jis gimė mokytojų šeimoje. Tėvas Pavlo Nepokupnas buvo kilęs iš Myrhorodo apygardos kazokų. Šeima saugo Anatolijaus Nepokupno senelio dar caro laikais gautą pažymėjimą, kuriame parašyta: „Kazokas Oleksijus Mychailovičius“. Tai tarsi luomo patvirtinimas, išduotas tuo metu, kai senelį norėta imti į kariuomenę. Šio savo kilmės fakto sovietmečiu mokslininkas neskelbė, oficialiuose dokumentuose visur rašė, kad jo tėvas kilęs iš valstiečių. Apie tai profesorius viešai prabilo tik posovietiniais laikais, ypač 2003 m. duodamas interviu leidiniui „Mokslo Lietuva“.

1950 m. Nepokupnas baigė Poltavos 4-ąją vidurinę mokyklą ir įstojo į Kyjivo Taraso Ševčenkos nacionalinį universitetą. 1955 m. su pagyrimu baigė šio universiteto Filologijos fakulteto rusų–slavų kalbų specialybę ir pratęsė studijas aspirantūroje.

Anatolijus Nepokupnas studentas

Vadovaujamas iškilaus kalbininko – akademiko Leonido Bulachovskio – pradėjo tirti veiksmažodžio *būti* raidą slavų kalbose. Tuo metu į Kyjivą studijuoti psichologijos aspirantūroje atvyko Sigitas Kregždė, kuris buvo Vilniuje baigęs lietuvių kalbos ir psichologijos studijas. Jis jaunesiems ukrainiečių kalbininkams suorganizavo lietuvių kalbos kursus, juos lankė ir Nepokupnas. Kaip vėliau Kregždė yra sakęs, jaunas baltistas į kursus atėjo jau mokėdamas čekų ir lenkų kalbas, tad teoriškai buvo pasirėngęs suprasti vieną archajiškiausių indoeuropiečių kalbų. Baigęs kursus Nepokupnas pareiškė norįs mokytis toliau. Kregždę sužavėjo toks stiprus ukrainiečio noras išmokti lietuvių kalbą ir jis pakvietė Nepokupną į savo gimtinę Bėržių rajone, į Smaliėčių kaimą. Atvykęs į Lietuvą, Bėržių rajono laikraštyje „Raudonasis artojas“ jis atsitiktinai pamatė slavišką vietovardį Fiodoriškis (dabar Kvedariškis). Nuo Smaliėčių kaimo, kuriame Nepokupnas viešėjo, jis nutolęs apie 10 km į šiaurės vakarus. Sužinojęs, kad tai rusų sentikių kaimas, nutarė pasidomėti jo gyventojų kalba, nes tuo metu rinko medžiagą disertacijai. Apsilankymas sentikių kaime jam paliko didelį įspūdį, todėl jis ne kartą buvo čia atvažiavęs dar ir vėliau, be to, aplankė ir kitus sentikių kaimus ne tik Bėržių, bet ir Kūpiškio, Rōkiškio, Zarasų rajonuose. Šie rusų sentikių kaimai, Nepokupno žodžiais tariant, buvo tarsi gyvoji baltų ir slavų (tiksliau, lietuvių ir rusų) kalbų ryšių laboratorija. Tyrimų Lietuvoje rezultatas – mokslinis straipsnis apie Lietuvos rusų sentikių tarmę. Nepokupnas į mokslinę apyvartą įvedė terminą *šiaurės slavų kalbos*. Jis rašė: „Nors indoeuropiečių lygmeniu visa slavų kalbų sritis atrodo kaip vientisas darinys, slavų ir baltų kalbinių santykių klausimais vis daugiau diskutuojama dėl poreikio patikslinti: apie kuriuos slavus – rytų, vakarų ar pietų – kalbame, ir atitinkamai apie rytų ar vakarų baltus ir pan., atsižvelgiant ne tik į kiekvieną atskirą šių grupių kalbą, bet ir į tarmes.“ Šiaurės slavų kalbos turi daugiausia bendrumų su baltų kalbomis, nes šių vietų gyventojai turėjo tiesioginį ryšį su baltais. Nepokupnas paskelbė keletą straipsnių apie lituanizmus ukrainiečių kalboje, pavyzdžiui, ukr. *ловж* „šakų krūva“ – liet. *laužas*, ukr. *свирен* „sandėliukas“ – liet. *svirnas* ir t. t.

Ljublianoje skaitytame pranešime Nepokupnas pateikė įdomių išvadų, gautų remiantis serbų ir kroatų kalbų duomenimis. Žemaitijoje, netoli Plėtelių, yra Bėržo-oro ežeras ir kaimas. To paties pavadinimo dvaras pirmą kartą istorijos šaltiniuose

paminėtas XV amžiuje. 1913 m. Kazimieras Būga rašė, kad Bėržoro pavadinimas kilęs iš beržo, kaip ir Lieporiā (k. Šiaulių r.), Liepōrai (k. Jōniškio r.), Liepōras (upė Jōniškio r.) – iš liepos medžio pavadinimo. Serbų ir kroatų kalbose yra žodis *lipar* „liepynas“. Jie yra išsaugoję priesagą *-ar-* (lietuviškas atitikmuo *-or-*), su kuria iš medžio pavadinimo galima pasidaryti miško pavadinimą ir kuri lietuvių kalboje išliko tiksliai vietovardžiuose. Tai rodo, kad ši priesaga buvo bendra slavų ir baltų kalboms. Kaip Nepokupnas yra gražiai pasakęs, baltai raktą į šio žodžio praeitį jau kažkur pametė, bet, laimei, pietų slavai išsaugojo rakto dublikatą, taigi galima ramiai atrakinti šios mįslės duris. Tą dalyką atskleisti padėjo įsigilinimas į pietų slavų kalbas, kurios yra labai archajiškos. Apie savo atradimus Nepokupnas šelmiškai kalbėjo: „Iš tiesų, išsiaiškines Beržoro, Lieporių ir Lieporų kaimų vardus, jaučiuosi tapęs trijų miškų savininku – vieno beržyno ir dviejų liepynų. Panašiai neakivaizdžiu būdu Lietuvos sostinėje jaučiuosi privatizavęs du namus prestižiniame Senamiestyje. Tai namai Pilies g. 10 ir Didžiojoje g. 23, kur nuo 1829 m. iki 1831 m. yra gyvenęs Tarasas Ševčenka. Man pavyko tai tiksliai nustatyti, vadinasi, tapti dvasiniu tų namų savininku.“

Ševčenkos buvimo vietos Vilniuje Nepokupnas ieškojo 1991 m. sausį. Per atostogas rausėsi Lietuvos istorijos archyvuose, todėl jam teko būti Sausio 13-osios įvykių Vilniuje ir liudininku, ir dalyviu prie Lietuvos Respublikos Seimo rūmų, kai tankiai traukė Seimo kryptimi. Daugelį metų tirdamas archyvinę medžiagą, Nepokupnas aptiko kelis dokumentus, patvirtinančius, kur Ševčenka Vilniuje yra gyvenęs. 1961 m. gegužės mėnesį, minint Ševčenkos 100-ąsias mirties metines, ant Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto pastato sienos (Universiteto g. 7) buvo atidengta memorialinė lenta, kurioje iškaltas Ševčenkos bareljefas ir įrašas lietuvių, ukrainiečių bei rusų kalbomis: „Šiuose rūmuose, dailininko J. Rustemo studijoje, mokėsi didysis Ukrainos poetas revoliucionierius Tarasas Ševčenka.“ Tuo metu dar nebuvo žinoma, kur jo Vilniuje gyventa. Reikia pasakyti, kad Ševčenka, gyvendamas Vilniuje dar buvo baudžiamaininkas ir gyveno kartu su savo ponu Pavelu Engelhartu. Studijuoti universitete dėl savo socialinės padėties ir amžiaus (tada buvo 15–16 metų) jis negalėjo ir tik vėliau, Peterburge, garsių Rusijos menininkų išpirktas iš baudžiamos už 2500 rublių, galėjo įstoti į Imperatoriškąją menų akademiją. Vilniuje jis tegalėjo lankyti privačias Vilniaus universiteto profesoriaus pamokas.

Nepokupno darbai, ieškant archyvuose, kur gyveno didysis ukrainiečių poetas, neliko be atgarsio: 2004 m. kovo mėnesį Vilniuje, ant namo Pilies g. 10, kur Ševčenka gyveno nuo 1829 m. rugsėjo 9 d. iki 1830 m. kovo 19 d., buvo atidengta memorialinė lenta su įrašu lietuvių ir ukrainiečių kalbomis: „Šiame name (1829–1830) gyveno ukrainiečių dailininkas ir poetas Tarasas Ševčenka.“ Gaila, kad Nepokupnas nesulaukė dar vieno savo žymaus tėvynainio įamžinimo – 2011 m. rugsėjo 3 d., minint 150-ąsias Ševčenkos mirties metines, Vilniuje, Arklių, Visų Šventųjų ir Bazilijonų gatvių sankirtoje, atidengtas skulptoriaus Vitalijaus Andrijanovo paminklas Tarasui

Ševčenkai. Iš šviesaus granito iškaltas poetas pavaizduotas jaunas, vešliais plaukais. „Daugmaž taip jis galėjo atrodyti savo studijų Vilniuje laikais“, – tvirtino į renginį atvykę ukrainiečiai. Atidengimo iškilmėse dalyvavo ir Seimo pirmininkė Irena Degutienė, sveikindama renginio dalyvius ir svečius ji kalbėjo: „Šiandien Tarasas Ševčenka sugrįžta į savo jaunystės miestą Vilnių. Šis simbolinis sugrįžimas ženklina praeities ir ateities tiltus tarp lietuvių ir ukrainiečių tautų.“

Anatolijaus Nepokupno mokslinį kalbotyros darbą papildė literatūrinė, vertimo ir poetinė kūryba. Jis yra išvertęs du žymaus lietuvių rašytojo Romualdo Granausko kūrinius „Jaučio aukojimas“ ir „Rožės pražydėjimas tamsoj“. Skuodo bibliotekai 2015 m. suteiktas Romualdo Granausko vardas. Nuo to laiko kasmet vyksta tradiciniai Granausko skaitymai, šių metų tema – „Romualdo Granausko kūrinių vertėjas – Anatolijus Nepokupnas“. Vienas iš klausytojų užduotų klausimų buvo toks: „Kodėl Nepokupnas pasirinko versti būtent Granausko, o ne kokio kito lietuvių autoriaus kūrinius?“ Pats vertėjas atsakymą į šį klausimą yra pateikęs 1997 m. interviu „Respublikai“. Korespondentės klausimas: „Jeigu Jums dabar būtų pasiūlyta ką nors išversti iš lietuvių autorių kūrinių, ką pasirinktumėte?“. Nepokupno atsakymas: „Ką nors tokio lygio, tokio istorinio pobūdžio kaip „Jaučio aukojimas“. Todėl, kad šioje apysakoje yra susipynę istorija ir menas. Tai be galo gražus kūrinys. Gal autorius niekada nesugebės taip savęs pakartoti. Tai vienintelis toks šūvis. „Gyvenimas po klevu“ nepaliko tokio įspūdžio.“

Vertė Nepokupnas ir Maironį, kuris jaunystėje studijavo Kyjivo universitete. Ukrainai tapus nepriklausoma valstybe, Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos žurnale buvo publikuotas Nepokupno straipsnis apie Maironio studijas Kyjive. Ten autorius įdėjo jauno Maironio nuotrauką ir du savo verstus jo eilėraščius: „Nuo Birtutės kalno“ ir „Sudie“. Kitas Nepokupno straipsnis „Ant Kyjivo slenkščio“ buvo išspausdintas laikraštyje „Literaturna Ukraina“ 1992 m. minint poeto gimimo 130-metį. Čia pateikta ir daugiau Maironio eilėraščių vertimų: „Išnyksiu kaip dūmas“, „Užmigo žemė“ ir kt. Pastarąjį Nepokupnas apibūdino kaip labai stiprų ir muzikalų eilėraštį, kurio vertimas „buvo bandymas rasti atitikmenų, kad skambėtų ne tik pati mintis, bet ir tos minties reiškimo muzika, juk vis dėlto poezija susideda ir iš muzikos“.

Ypač vertingi Nepokupno tyrimai, susiję su Maironio studijomis Kyjive. Universiteto archyve jis rado Maironio asmens bylą. Pasak Nepokupno, radinys dar labiau džiugino dėl to, kad Kyjivo universitetas Antrojo pasaulinio karo metais buvo sudegintas. Laimei, tie dokumentai anksčiau buvo perduoti kažkokiam žinybiniam archyvui ir per karą išliko. Pagrindinė Maironio gyvenimo ir kūrybos tyrėja Vanda Zaborskaitė, sutikusi Nepokupną Vilniuje, Verkių Mokslininkų rūmuose, savotiškai net atsiprašė, kad buvo patikėjusi tvirtinimu, esą per Antrąjį pasaulinį karą Kyjivo universiteto archyvas sudegė. Labai išraiškingai jis nusakė ir patį dokumentų suradimo momentą: „Prisimenu, kai tuos dokumentus archyve aptikau, net negalėjau

iškart pradėti skaityti: iš susijaudinimo išėjau iš archyvo patalpos į gryną orą, kad nusiramčiau.“ Ir apie kitą reakciją Lietuvoje kalbėjo: „Kai bibliografas prof. Vladas Žukas išgirdo, jog esu pirmasis, aptikęs archyvinius dokumentus apie Maironį Kyjive, tai telefonu susirado mane net Kaukaze, kur tuo metu poilsiauvau Rašytojų kūrybos namuose.“ Rastose byloje yra du Maironio autografa: stojant į universitetą ir išstojant iš jo. Tuo metu galiojo tokia tvarka: studentas turėjo mokytis pusę metų, paskui laikyti egzaminus ir stoti į vieną iš trijų fakultetų: rusų–slavų, klasikinę ar istorijos. Egzaminai prasidėjo sausio 20 d. o Maironis 1884 m. sausio 19 d. įteikė rektoriui pareiškimą, kad, neturėdamas galimybės tęsti studijų universitete, prašo grąžinti dokumentus. Iš Kyjivo Maironis parsivežė Vladimiro Antonovičiaus daktaro disertaciją „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos apybraiža iki Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo mirties“ (ši knyga iki šiol saugoma Maironio literatūros muziejuje Kaune), kuri paskui turėjo didelę įtaką jam rašant istorinį veikalą „Apsakymai apie Lietuvos praeigą“.

Kitas labai svarbus Nepokupno radinys Kyjivo universiteto archyve – Vinco Krėvės byla. Čia nėra Krėvės ranka rašytų dokumentų, bet sukaupta nemažai protokolų, kaip jis laikė egzaminus kartu su kitais studentais. Nepokupną ypač sudomino faktas, kad tarp Krėvės studijų kolegų jis rado Vasilijaus Maslovo, kurio paskaitų pats klausėsi, besimokydamas Kyjivo universitete, pavarde. „Tartum tada neakivaizdžiai – per ryšininką – bendravau su lietuvių klasiku. Deja, apie tai sužinojau tik po trijų dešimtmečių“, – taip apibūdina atskleistą faktą Nepokupnas. Kyjivo grožinės literatūros leidyklai „Dnipro“ jis pasiūlė išversti Krėvės „Dainavos šalies senų žmonių padavimus“, nes jam atrodė, kad labai svarbu sudominti ukrainiečių visuomenę Krėvės, kuris buvo Kyjivo universiteto auklėtinis ir net kviestas jame profesoriauti, kūryba. Bet iš leidyklos atsakymo negavo.

Imtis tirti Maironio ir Krėvės studijų Kyjivo universitete laikotarpį paskatino Lietuvos leidykla „Mokslas“: ji pasiūlė išversti į lietuvių kalbą ir išleisti Nepokupno knygą „Baltai slavų giminaičiai“. Knygą autorius sugalvojo papildyti nauja medžiaga, taip atsirado skyrius „Maironio ir Krėvės semestrai Kyjive“. Rengdamas knygą lietuvių skaitytojams, Nepokupnas parašė maždaug ketvirtadalį naujo teksto.

Pirmiausia ši knyga buvo išleista 1979 m. Kyjive, leidykloje „Naukova dumka“. Pačiam Nepokupnui ji buvo ypač brangi, nes jos leidyba buvo ypatinga. 1978 m. mirus tėvui, Nepokupnas nutarė knygą dedikuoti jo atminimui. Autoriaus tėvas Pavlo Nepokupnas buvo kilęs iš Myrhorodo pavieto kazokų. Poltavoje jie su žmona Marina buvo mokytojai. Dėl dedikacijos Nepokupnas kreipėsi į leidyklą. Ten jam buvo pasakyta: „Gerai, bet tam reikia gauti Redakcinės leidybinės tarybos leidimą.“ Ten paskambinęs Nepokupnas išgirdo atsakymą: „Suprantate, jei knyga būtų leidžiama neplanine tvarka, tada kitas reikalas, bet knyga planinė, todėl jūsų prašymo įvykdyti negalime.“ Autorius dar bandė aiškinti, kad knyga yra neplaninė, bet išgirdo

atsakymą: „Ak taip? Tada ateikite po dviejų savaitių.“ Supratęs, kad čia kažkas ne visai švaru, nuėjo tiesiai į Autorių teisių gynimo valdybą ir ten išgirdo paguodžiantį atsakymą: „Jūs autorius ir dedikuoti knygą savo tėvui yra jūsų teisė.“ Tai jis pasakė Redakcinei leidybinei tarybai, bet ten jam buvo paaiškinta: „O mes jums ir nedraudžiame dedikuoti knygą savo tėvui, tik nerekomenduojame to daryti. Juk tikriausiai norėsite ir kitas savo knygas leisti mūsų leidykloje.“ Čia vyresniosios kartos Lietuvos žmonėms labai gerai pažįstamas sovietmečio gyvenimo epizodas, kai lyg ir viskas leidžiama, tik nieko negalima padaryti. Nepokupnas net ryžosi nueiti pas Ukrainos mokslų akademijos viceprezidentą, bet šis išklauses pasakė: „Atsisakykite minties apie dedikaciją. Išleisite knygą.“ Bet autorius buvo iš kazokų, tad savo sumanymo atsisakyti negalėjo. Problemos sprendimas atėjo savaime: vieną rytą mintyse suskambo eilės, kuriose buvo užkoduoti Nepokupno tėvo Pavlo ir senelio Oleksijaus vardai: „Artėja tūkstantmetis, kaip visoje Rusijoje skamba šie vardai: romėnų Povilas ir graikų Aleksejus.“ Čia reikėtų paaiškinti, kad tuo metu Sovietų Sąjungoje buvo rengiamasi minėti Rusios krikšto tūkstantmetį, o šie vardai atėjo per krikščionybę. Leidykla sutiko, kad šios eilės būtų įvadas visai knygai, bet pareikalavo parašyti po eiliuotą įvadą kiekvienam skyriui. 1979 m. knyga buvo sėkmingai išleista. 1981 m. Nepokupnui iš Vilniaus paskambino „Mokslo“ leidykla, pasiūlė knygą išversti į lietuvių kalbą ir išleisti, prašė autoriaus sutikimo ir teiravosi, kokios būtų sąlygos. Autorius paklausė, ar galima būtų lietuviškai leidžiamą knygą dedikuoti savo tėvui, ir iš karto išgirdo atsakymą: „Kadangi Jūs dirbate tarybinėje įstaigoje, vadinasi, viskas gerai turėtų būti ir su Jūsų tėvu. Žinoma, knygą dedikuoti tėvui galite.“ Lietuviškas knygos „Baltai slavų giminaičiai“ variantas pasirodė 1983 m. su dedikacija: „Šviesiam mano tėvo mokytojo Pavlo Nepokupno atminimui“ (knygą iš ukrainiečių kalbos vertė Bonifacas Stundžia, eiles – Eugenijus Matuzevičius). „Mokslo Lietuvos“ korespondentas, publikavęs 2003 m. šią medžiagą, siūlė pamąstyti apie tai, kad Ukrainos žmonėms sovietmečiu buvo dar blogiau nei Lietuvos.

Šiandien, kai visa Ukraina apšaudoma ir bombarduojama, straipsnį labiausiai tiktų baigti Taraso Ševčenkos dar 1847 m. parašytais žodžiais, kurie ne mažiau aktualūs ir šiandien:

*Toli gražu man ne vis viena,
Jeigu nedorėlių gauja
Apniko mielą Ukrainą
Ir užliūliavusi skandina
Ją, apiplėštą, ugnyje...
Supraskite, man ne vis viena!*

(Vertė Aleksys Churginas)

Literatūra

- Bonifacas Stundžia. Anatolijus Nepokupnas, *Baltistica* 1(42), 2007, 152–155.
- Gediminas Zemlickas. Atostogos, skirtos Tarasui Ševčenkai, *Mokslo Lietuva* 20 (266), 2002, 2–3.
- Gediminas Zemlickas. Maironis ir Vincas Krėvė Kijeve, *Mokslo Lietuva* 21 (267), 2002, 8–9.
- Gediminas Zemlickas. Ardamas filologijos dirvonus, pasijuto esąs dviejų namų ir trijų miškų savininkas Lietuvoje, *Mokslo Lietuva* 20 (288), 2003, 2–3.
- Gediminas Zemlickas. Eilėraščiuose įprasminas tėvo vardas, *Mokslo Lietuva* 21(289), 2003, 4–5.
- Aldona Žemaitytė. A. Nepokupnas: „Sausio 13-ąją suvokiau stovįs ne minioje, o lietuvių tautoje“, *Respublika*, 1997-01-13.
- Alvidas Jancevičius. „Kai užkasite, sukilkit...“ Tarasas Ševčenka – tarp Ukrainos ir Lietuvos, *Bernardinai*, 2022-12-20.
- Jurgita Lazauskaitė. Tarasas Ševčenka, *vilnijosvartai.lt*, 2020.

DAIVA ŠVEIKAUSKIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

AUŠRELĖ TARANENKO
Ukrainos nacionalinė mokslų akademija,
Oleksandro Potebnios kalbotyros institutas

Pedagogo užrašai

Spausdiname 2023 m. kūrybinio konkurso „Lietuviškos istorijos: pasakojimai apie kalbą“ mokinių grupės I vietos laimėtojų Arinos Utovkaitės ir Ivetos Utovkaitės darbus. Plačiau apie konkursą žr.: Irena Baltakienė (par.). Akšų manėspi, GK, 2023 nr. 7, p. 24–30.

Gimtosios kalbos čiulbėjimas

Gimimas – didžiausias stebuklas žemėje. Gimdamas kiekvienas gauna gausybę dovanų. Tačiau viena iš svarbiausių dovanų – gimtoji kalba. Kiekvienas gyvis yra apdovanotas garsais, garsų sąskambiais, kuriais gali išreikšti save, susikalbėti su kitais. Kalbų būna įvairių. Mano gimtoji kalba, kurią girdėjau dar būdama mamos pilve, – lietuvių kalba.

Lietuvių kalbą atsinešiau savo širdyje gimdama, vėliau mokiausi kiekvieno jos žodelio stebėdama mamos, tėčio, močiutės, senelio lūpas, šnabždančias lopšinės, dainų žodžius, sekančias gražiausias pasakas, meilingai tariančias švelniausius žodžius. Galiausiai pati pradėjau lementuoti pirmuosius skiemenis, kurie buvo panašūs į paukščių čiulbėjimą. Manau, kad pirmieji mūsų garsai – širdies balsas, nes mes, kaip tie paukšteliai, tik atkartojame mums mieliausius garsus, bandome „čiulbėti“, kaip galime gražiausiai. Iki kol išmokstame tarti žodžius, esame panašūs į paukščius, savo

balseliais, intonacijomis kuriame skirtingas reikšmes, praveriame lūpas mėgindami atkreipti kitų dėmesį, tačiau tuomet mes kalbame tik sau suprantama kalba. Todėl man kiekvienas mažas vaikas, kuris tik pradeda kalbėti, panašus į miške ulbaujančius paukštelius, kurie savo garsus taria kuo melodingiau, kad tik į jų gimtąją kalbą būtų atkreiptas dėmesys.

Mūsų šeima gyvena šalia miško, todėl daug laiko praleidžiu gamtos apsuptyje, mes kiekvieną dieną einame pasivaikščioti į mišką. Vaikščiodama po mišką ir bendraudama su tėvais, aš visada sakydavau, kad, man atrodo, aš suprantu paukščių čiulbėjimą. Kiekvienas paukštelis klega savitai, jie turi savo gimtą šnektą. Gegutė – kukuoja, žvirblis – čirena, genys – čeku, čeku, lakštingala – jurgut, jurgut... Kai kalbu, kaip tas paukštelis stengiuosi kiekvieną žodį ištarti savitai, tarsi tai plauktų iš mano savasties. Galbūt keista, kad mano kalba man asocijuojasi su paukščių čiulbesiu, bet, kai buvau maža, dažnai eidavau su močiute į mišką, ji mane mokė klausytis kiekvieno garso girios tankmėje, o paskui mokydavo juos atkartoti. Dar ir dabar, kai anksti pavasarį išgirstu gegutę kukuojant, aš, tarsi kalbėdamasi su ja, tariau nuostabiai skambančius žodžius „Kukū! Pagalvėlis pūkų. Kukū, kukū! Duos gegė taukų: pasitepsi ratus, važiuosi metus.“ O kai išgirstu patį skambiausią giesmininkės lakštingalėlės balselį, atliepiu „Jurgut, Jurgut! Kelk, kelk! Kinkyk, kinkyk, kinkyk! Patepk, patepk, patepk! Važiuk, važiuok! Paplak, paplak, paplak!...“

Kartais, kai mūsų pasivaikščiojimai užsitęsavo ilgiau, man atrodydavo, kad sugebu išsirinkti tam tikrus garsus iš visos tos melodingos miško simfonijos. Kiekvieno paukštelio čiulbėjimas išsiskirdavo iš kitų, jų balsai atrodė tarsi kvietimas prisijungti prie jų pokalbių. Bet tai jų gimtoji kalba, kuri man be galo graži, melodinga, bet nesuprantama, nes tai jų širdies kalba.

Mano kalba, kuria aš kalbu, pasakoju istorijas, kurių eilėraščius, galiu pristatyti save ir sužinoti apie kitus, yra lietuvių kalba. Tai ne šiaip kalba, tai kalba, kuri yra manyje, todėl aš jokia kita kalba negalėčiau tiek pasakyti, kiek galiu pasakyti lietuvių kalba, nes tai ne vien žodžiai – tai ir mano savastis, mano širdis.

Ne tik lietuvių kalba yra mano pasididžiavimas, bet ir senelių dzūkų tarmė yra mano išskirtinumas ir džiaugsmas. Kai kalbu dzūkiškai, aš išsiskiriu iš kitų. O kai tariau Dzūkijoje girdėtus, iš senelių paveldėtus žodžius: *dzyvai, bacovinis, cibulis, luba, padmuras, lepeškos...*, aš jaučiuosi tarsi kalbos saugotoja ir bičiulė, nes tariau tuos žodžius atsakingai, apsupdama kiekvieną žodelį meile ir tarsi brangenybę nešu lūpose savo gimtuosius žodžius, kurie kitiems nepažįstami, tuomet su pasididžiavimu juos pristatau, paaiškinu prasmes.

Kaip paukščiai mes galime čirškėti, švilpti arba dainuoti, kad išreikštume savo nuotaikas ir mintis. Man asmeniškai kalba leidžia bendrauti su kitais, pasidalyti savo patirtimi ir mokytis iš kitų. Taip pat ir paukščiai savo čiulbėjimu išreiškia, kas jiems rūpi, bendrauja tarpusavyje.

Dėl šios priežasties mano kalba – lietuvių kalba – yra svarbi ne tik kaip paukščių čiulbėjimas, išmokusi kalbėti aš įsiliejau į visos Lietuvos garsų simfoniją, aš galiu bendrauti ir čiulbėti savo gimtąja kalba su visais. Kalba man – tai tiltas tarp visų mano šalies gyventojų, kaip paukščiams čiulbėjimas tarp miško gyventojų.

ARINA UTOVKAITĖ

Vilniaus Simono Daukanto progimnazija

Konsultavo mokytoja VIKTORIJA NOREIKEVIČIŪTĖ

Aš – gimtosios kalbos pasakos kūrėja

Nuo vaikystės mokausi gimtosios kalbos. Mama pasakojo, kaip mane išmokė pirmųjų garsų. Pirmasis mano ištartas garsas skambėjo *gu, gu* – man tai tarsi žmogaus balsu kuriama melodija. Pagalvojau, kad mūsų kalbėsena yra tarsi muzikos garsai, nes mes kiekvienas turime savitą balso intonaciją, savitai tariame garsus, juos vainikuoja kiekvieno skirtingas balso tembras. Kaip kompozitorius kuria dainą, taip visi mes kuriame kalbą.

Kai kalbu, jaučiu kiekvieną savo ištartą garsą. Kiekvienas tarsi paukštis paleistas garsas sušildo mano širdį, nes turėdama savo gimtąją kalbą esu išskirtinė, kalba tarsi mano dalis. Ypač stiprus santykis su kalba užsimezgė, kai šešerių metukų pradėjau mokytis groti dideliu instrumentu. Tuomet jo pavadinimas man skambėjo labai išdidžiai – pianinas. O galėjimas savo gležnais piršteliais paliesti klavišą – stebuklas. Mano grojami muzikos akordai ir kartu tariami kadaise protėvių sukurtų dainų kad ir labai paprastučiai žodžiai *ūčia ūčia groju, aš ūčia lia lia groju...* man leidžia pasijusti gimtosios kalbos pasakos kūrėja, nes aš vienintelė galiu taip ištarti žodžius, galiu juos papuošti muzika. Kai esu rami ir susikaupusi aš groju *andante*, kai aš – skubanti ir jaučiu viduje laimę, skamba *vivace*, o kai *dūšia* liūdi, galima išgirsti mano grojamus *grave* garsus.

Kai dainuoju dainas, kurios pasakoja apie laukus ir kaimą, mintyse matau močiutės kaimą, laukus po kuriuos mėgau palakstyti ir padūkti. Ir užuodžiu tuos šiltus blynelius, užmaišytus su močiutės pamelžtu pieneliu, iškeptus ant kaimiškos krosnies. Kokią galią kiekvienas iš mūsų turi – tarti ar dainuoti savo gimtus žodžius...

Grodama aš jaučiu savo kalbą, muzikos garsuose aš girdžiu *a, bė, cė* ir visas kitas abėcėlės raides. Muzika ir lietuvių liaudies dainos mane artina su gimtąja kalba. Grodama jaučiu pirštais tą kalbą. Grodama pianinu lietuvių liaudies dainas jaučiu dalelytę savo gimtosios lietuvių kalbos. Kiekvieną kartą grodama šiuo dideliu ir garsiai skambančiu instrumentu, aš vis dar artėju prie savo kalbos. Mokytoja man sakydavo:

„Grok, nebijok sukurti naujų garsų, tu juk groji lietuvių liaudies dainas, pajusk, kokia tu artima su lietuvių kalba.“

Grodama garselius girdžiu žodžius:

do – tai kalba, kuri yra bendras meilės ryšys

re – vienybės motina

mi – pilietiškumo tėvas

fa – valstybės sargas

Kiekviena styga – vis naujas garselis, kuris pripildo mano širdį ir leidžia kurti. Aš klausausi ir kuriu muzikos ir kalbos pasaką.

IVETA UTOVKAITĖ

Vilniaus Simono Daukanto progimnazija

Konsultavo mokytoja VIKTORIJA NOREIKEVIČIŪTĖ

Kronika

Konferencijos

Rugsėjo 7–9 d. Vilniaus universiteto Filologijos fakultete vyko tarptautinė tarpdisciplininė mokslo konferencija **„Vertybės lietuvių ir lenkų kalbų pasaulėvaizdyje. Tekstologijos kultūriniai aspektai. Tekstas–tekstema–kontekstas“** (lenk. *Wartości w językowym obrazie świata polaków i litwinów. Kulturowe aspekty tekstologii. Tekst-tekstem-kontekst*)¹, kurią organizavo Vilniaus universiteto Polonistikos centras ir Liublino Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto Kalbotyros ir literatūrologijos instituto Lenkų tekstologijos ir gramatikos katedra.

Tai jau penktasis Lietuvos ir Lenkijos mokslininkų susitikimas, tarsi mažytis, bet reikšmingas jubiliejus. Šia tyrimų sritimi besidominčių Lietuvos ir Lenkijos (ir ne vien tik šių šalių) mokslininkų susitikimų pradžia – kultū-

rinės lingvistikos ir kognityvinės etnolingvistikos seminarai, vykę 2019 ir 2020 m., jau tada labiau priminė tarptautines konferencijas, o 2021 m. netgi pandemija nesutrukdė surengti tarptautinės konferencijos, skirtos praeičiai ir dabarčiai kalboje ir kultūroje. 2022 m. mokslinio susitikimo tema buvo skirta lenkų, lietuvių ir kitų tautų kultūromoms.

2023 m. konferencijoje² dėmesys sutelktas į teksto ir tekstologijos klausimus. Teorinėje dalyje aptartas kultūrinis tekstas, jo atmainos ir naudojimas etninės tapatybės tyrimuose, gvildintos teorinės tekstologijos problemos, pateiktą senųjų raštų tekstologinė analizė, į tekstą pažvelgta kaip į saviraiškos šaltinį, toliau iš įvairių kalbinių perspektyvų aptartos vertybės ir antivertybės, nagrinėti liaudies kultū-

¹ Konferencijos svetainė <http://www.kulturinelingvistika.flf.vu.lt/lt/seminarai5.php>

² Konferencijos tezes galima parsisiųsti iš čia: http://www.kulturinelingvistika.flf.vu.lt/public/Tezes_2023_maketas-GERAS.pdf

rai svarbūs konceptai ir vaizdiniai. Šių metų konferencija – tai jau įvykusių susitikimų, kuriuose nagrinėti kalboje įsitvirtinę vertybių pavadinimai, sudarantys tapatybės pagrindą ir skatinantys dialogą tarp tautų, stiprinantys supratimą ir mezgantys glaudesnius ryšius, tęsinys. Naūja tai, kad šįkart į konferenciją buvo pakviesti doktorantai bei pradedantieji kultūrinės ir aksiologinės lingvistikos tyrėjai.

Konferencijoje tiesiogiai ir per nuotolį dalyvavo apie 50 tyrėjų iš Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto (Liublinas), Ivano Krypiakovyčiaus ukrainiečių studijų instituto (Lvivas), Vilniaus universiteto, Jogailos universiteto (Krokuva), Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos, Lenkijos mokslų akademijos Slavistikos instituto (Varšuva), Lenkijos mokslų akademijos Lenkų kalbos instituto (Krokuva), Vroclavo universiteto, Silezijos universiteto (Katovicai), Lietuvių kalbos instituto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto. Iš viso perskaityti 43 pranešimai. Jie grįsti įvairiais empirinių duomenų šaltiniais: senieji raštai ir žodynai, tarmių žodynai ir kiti aiškinamieji žodynai, šiurualiakiniai tekstai, tekstynai, poezija, tautosaka, mokinių rašiniai, anketinių apklausų duomenys. Šaltinių duomenys – lietuvių, lenkų, ispanų, rusų, baltarusių kalbomis.

Rugsėjo 7 d. konferenciją pradėjo organizacinio komiteto pirmininkė – VU Polonistikos katedros profesorė Kristina Rutkowska ir jos pavaduotoja – Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto Kalbotyros ir literatūrologijos instituto Lenkų kalbos tekstologijos ir gramatikos katedros profesorė Stanislava Niebžegovska-Bartminska (Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska). Sveikinimo žodį tarė Lenkijos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvos Respublikoje Konstantas Radzivilas (Konstanty Radziwiłł), VU prorektorius Artūras Vasiliauskas, VU Filologijos fakulteto dekanas Mindaugas Kvietkauskas.

Trijuose plenariniuose posėdžiuose perskaityta 14 pranešimų. Pirmajame plenariniame posėdyje dėmesys skirtas teorinės tekstologijos problemoms. Tekstologijos kaip disciplinos, integruojančios lingvistikos ir literatūrologijos studijas, ir tekstologijos studijų reikšmę etnolingvistikai aptarė profesorė Stanislava Niebžegovska-Bartminska. Pranešime „Ką tiria tekstologija?“ (*Czym zajmuje się tekstologia?*) ji akcentavo, jog etnolingvistikai svarbu, kad tekstų kūrimo mechanizmai grindžiami kultūroje nusistovėjusiais gyvenimo modeliais, o gyvenimo modeliai gali būti atpažįstami iš teksto struktūros. Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto profesorė Ana Pajdzinska (Anna Pajdzińska) pranešime „Poezijos kūrinys – nepaprastas tekstas“ (*Utwór poetycki – niezwykły tekst*) pabrėžė poetinio teksto savitumą – kitokį kalbinį poetinio teksto kūrimą, estetinį jo poveikį. Silezijos universiteto profesorė Aleksandra Niewiara (Niewiara) pranešime „Teksto vienetai kaip kultūros ir kolektyvinės atminties vienetai“ (*Jednostki tekstu jako jednostki kultury i jednostki pamięci zbiorowej*) nagrinėjo kultūrinės informacijos paveldėjimo temą. Tarminės pasaulėžiūros supratimas ir jos modeliavimo ypatumai gvildinti Lvivo Ivano Krypiakovyčiaus ukrainiečių studijų instituto profesorės Tetianos Jastremskos pranešime „Tarminis ukrainiečių pasaulio paveikslas: konceptas ir kontekstas“ (*The dialectal world-view of Ukrainians: concept and context*). Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto profesorė Marta Vujcicka (Wójcicka) kolektyvinę tapatybę, grindžiamą praeities įvaizdžiu, kultūros tekste aptarė pranešime „Užkeikti kultūros tekste... Kultūros tekstas kaip kolektyvinės tapatybės reiškęjas“ (*Zaklęte w tekście kultury... Tekst kultury jako nośnik tożsamości zbiorowej*).

Antrasis plenarinis posėdis buvo skirtas senųjų raštų tekstologinei analizei. Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto profesorės Martos

Novosad-Bakalarčyk (Nowosad-Bakalarczyk) pranešimo tema buvo „*Plurale tantum* vs daugiskaitinis daiktavardis – kalbinio vieneto statuso (kon)tekstiniai veiksniai“ (*Plurale tantum vs. rzeczownik dwuliczbowy – (kon)tekstowe wyznaczniki statusu jednostki językowej*). Lenkijos mokslų akademijos Slavistikos instituto profesorė Marija Travinska (Maria Trawińska) domėjosi lenkų žemės dokumentų istorija: „Teisinės kultūros aušra Lenkijoje: viduramžių žemės dokumentai“ (*U zarania kultury prawnej w Polsce: sredniowieczne księgi ziemskie*). Jūratės Pajėdienės (LKI) pranešime „Sugretinus dviejų K. Fabiani pamokslų apie kalbėjimo nuodėmės tekstą (1783) ir K. Lukausko (1797) bei J. A. Pabrėžos (1824) rankraščiuose randamus jo vertimus“ kalbėta apie pamokslų tekstų pažodinį vertimą, lietuviškojo ir žemaitiškojo vertimų sutapimus, pabrėžta neseniai atsiradusios galimybės gretinti šiuos tekstus kultūrinė reikšmė. Kristinos Rutkovskos pranešime „Kokios rūšies tekstas yra paratekstas?“ (*Jakiego rodzaju tekstem jest paratekst?*) atkreiptas dėmesys į paratekstų reikšmę daugiakalbiuose ir verstiniuose tekstuose, atidžiau pažvelgta į Konstantino Sirvydo paratekstus.

Pirmosios konferencijos dienos darbą baigė ansamblio „Lałymka“ iš Baltosios Vokės vadovo Gustavo Juzalos muzikinė paskaita, o vėliau ir ekskursija po Vilniaus senamiestį, vedama Irenos Snukiškienės.

Rugsėjo 8 d. konferencijos darbas vyko trijų sekcijų šešiuose posėdžiuose, juose perskaityti 29 pranešimai. Pirmosios sekcijos rytinio posėdžio pranešimuose gvildentos šios vertybės: darbas – Anos Piechnik (Jogailos universitetas) „Aksiologinis DARBO matmuo kalbiniame ir kultūriniame lenkų kaimo gyventojų pasaulėvaizdyje“ (*Aksjologiczny wymiar PRACY w językowo-kulturowym obrazie świata mieszkanców polskiej wsi*), tėvynė – Stanislavos Niebžegovskos-Bartminskos „Kiek tėvo, kiek

motinos yra tėvynėje Lenkijoje: dar kartą apie etimologinių duomenų svarbą rekonstruojant kalbinį pasaulio vaizdą“ (*Ile ojca, ile matki jest w polskiej ojczyźnie? – Jeszcze raz o roli danych etymologicznych w rekonstrukcji językowego obrazu świata*) ir Alenos Rudenkos (Lenkijos mokslų akademijos Slavistikos institutas) „Lietuva? Baltarusija? Lenkija? Baltarusių tėvynė remiantis tekstais“ (*Litwa? Białoruś? Polska? Ojczyzna Białorusinów według tekstów*), patriotizmas – Mariaus Smetonos (VU) „Patriotizmo antonimai lietuvių kalboje“, demokratija – Irenos Smetonienės (VU) „Demokratijos antonimai lietuvių kalboje“.

Antrosios sekcijos rytiniuose pranešimuose nagrinėtas kalbinis kultūrinis pasaulio vaizdas. Sebastianas Vasiuta (Wasiuta) iš Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto gilinosi į miško semantiką Liublino regiono liaudies dainose apie kareivius ir karą (*Semantyka lasu w ludowych pieśniach żołnierskich i wojennych z Lubelszczyzny*). Vilija Sakalauskiene (LKI) pranešime „Tarminiai žodynai kaip kultūros tekstai: kalbinis ir kultūrinis kviečio paveikslas“ pažvelgė į žmogaus būties bei kultūros ryšį per kviečio konceptą, pabrėžė lietuvių tarmių žodyną kaip kultūros tekstų, atskleidžiančių kultūrinį žodžio funkcionavimo kontekstą, reikšmingumą. Apie augalų pavadinimus kalbėta ir kitame pranešime – Ilonos Kuliak (Kulak, Jogailos universitetas) „Vertybės, vertinimas ir liaudiški augalų pavadinimai“ (*Wartości i wartościowanie a ludowe nazwy roślin*). Vilija Ragaišienė (LKI), remdamasi tarmių žodyną, tekstų ir kt. šaltinių pavyzdžiais, pranešime „Anytos ir marčios konceptai lietuvių ir slavų paribyje: panašumai ir skirtumai“ atskleidė anytos ir marčios konceptų pietų aukštaičių ploto vakarinėje dalyje ir šios patarmės periferinėse šnektose, esančiose Lenkijoje ir Baltarusijoje, panašumus ir skirtumus, pateikė nuotaikingų iliustracijų.

Trečiojoje sekcijoje įvairiais aspektais žvelgta į praeities kultūros reiškinius ir ieškota jų sąsajų su dabartimi. Reginos Jakubėnas (VU) pranešimo tema buvo „Vilniaus akademijos ir Paryžiaus mokslinės aplinkos įvaizdis kunigo Remigijaus Kosakovskio korespondencijoje kunigui M. Počobutui–Odlanickiui“ (*Obraz środowiska naukowego Akademii Wileńskiej i środowiska naukowego w Paryżu w korespondencji ks. Remigiusza Kossakowskiego do ks. M. Počobuta–Odlanickiego*). Damianas Goculas (Gocół) iš Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto kalbėjo apie *kresų* (Lenkijos valstybės pakraščių) atmintį Liublino radijo Sakytinės istorijos studijos reportažuose (*Mediatyzacja pamięci o Kresach w reportażach Studia Historii Mówionej Polskiego Radia Lublin*). Tomašas Jelonekas (Tomasz Jelonek, Jogailos universitetas), remdamasis Silezijos vaivadijos šiaurinėje dalyje surinkta mėdžiaga, gilinosi į tradicinės kaimo gyventojų vertybių sistemos atspindžius neoficialiuose vietų pavadinimuose (*System wartości mieszkańców tradycyjnej wsi utrwalony w nieoficjalnych nazwach własnych*). Dviejuose pranešimuose remtasi liaudies tikėjimų duomenimis. Tatjana Vologdina (Vroclavo universitetas) pasakojo apie ligos išsivymą lietuvių užkalbėjimuose (*Skąd przyszedłs, tam powracaj. Wypędzenie choroby w zamówieniach litewskich*), Katažyna Končevska (Katarzyna Konczewska, Lenkijos mokslo akademijos Lenkų kalbos institutas) – apie liaudies magiją ir demonologiją lenkų, baltarusių ir lietuvių paribio kalbiniame pasaulio vaizde (*Magia i demonologia ludowa w językowym obrazie świata pogranicza polsko-białorusko-litewskiego*).

Po pietų pirmojoje sekcijoje nemaža dėmesio skirta vadinamosiems antivertybėms. Dorota Pacijo-Vlazlovska (Pazio-Włazłowska) iš Lenkijos mokslų akademijos Lenkų kalbos instituto domėjosi *storulio* konceptu lenkų vaikų literatūroje (*Alcest to mój kolega, który jest*

bardzo gruby i który ciągle je. Koncept GRUBAS w serii opowiadań o Mikołajku R. Gościnnego i J. Sempégo jako tekście kultury). Irenos Snukiškienės (VU) pranešimo tema buvo „MELO konceptualizavimas dabartinėje lenkų kalboje: šiuolaikinių tekstų analizė“. Jelena Kirejeva ir Miroslavas Stasiło aiškinosi, kaip lietuvių ir prancūzų internetinėje erdvėje reiškiama neigiami jausmai (pyktis, neapykanta) politikams (*Lithuanian and French Politicians as the Target of Negative Emotions*). Sara Akram (Marijos Kiuri-Sklodovskos universitetas) domėjosi Džozefo Konrado (Joseph Conrad) „Tamsos širdies“ šiuolaikiniu vertimu (ar, tiksliau, perrašymu, „sulenkinimu“ XXI a. skaitytojams) (*Spolszczenie jako tekst literacki na przykładzie Serca ciemności Jacka Dukaja*). Nida Poderienė (LKI) pranešime „Asmens reprezentacija paauglių rašytinėje kalboje“ analizavo vyriausių progimnazijos klasių mokinių, besimokančių lenkų ir lietuvių kalbomis, tapatybės ir vertybių raišką rašytinėje kalboje, aptarė bendrumus ir skirtumus pagal namų kalbą ir lytį.

Antrosios sekcijos posėdyje skaityti pranešimai apie pilkos spalvos semantiką (*Semantyka koloru szarego*) (Viktorija Ušinskienė, VU), motinos įvaizdį Lenkijos žiniasklaidos tekstuose (*Obraz matki w polskich tekstach medialnych*) (Marta Hartenberger), antropomorfinės žvaigždžių metaforas lietuvių ir rusų poezijoje (Birutė Jasiūnaitė ir Jelena Konickaja, VU), vokietės vaizdinį Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne (Veslava Čižik-Prokaševa, LKI), žydinės purienos vaizdinį lietuvių poezijoje (Rūta Kazlauskaitė, VU ŠA).

Trečiojoje sekcijoje LLTI doktorantė Violeta Švaikovskaja perskaitė pranešimą „Kultūremų samprata ispanų lingvistikoje“. Silvestro Buiko (VU) pranešimo tema buvo „Terminologijos gimimas: lenkų ir lotynų kalbų įtaka 1642 m. Konstantino Sirvydo žodyniui“. Šimonas Grabinskis (Szymon Grabiński, Jogailos universi-

tetas) nagrinėjo Jano Karlovičiaus (Karłowicz) veiklą, remdamasis jo laiškais Mečislovui Davainiui-Silvestraičiui (*Uwagi o działalności Jana Karłowicza na Litwie (na podstawie pierwszych listów J. Karłowicza do M. Dowojny)*). Tautosakos ir mitologijos temą, pradėtą rytiniame posėdyje, tęsė doktorantė Diana Plachovičiūtė („Gaidys lietuvių ir slavų frazeologijoje“) ir Aida Rymševič („*Namas lietuvių ir lenkų mįslėse*“).

Baigiamajame plenariniame posėdyje „Tekstas kaip saviraiškos šaltinis“ perskaityti trys Lenkijos ir du Lietuvos mokslininkų pranešimai. Malgožata Misiak (Małgorzata Misiak, Vroclavo universitetas) kalbėjo apie lemkių etninės grupės tapatybę (*On jest Lemkiem więc kolory kwiatów łączy z kolorem nieba (W. Graban, Na kółpaku gór, 1991)*). Halinos Kurek (Jogailos universitetas) pranešimo tema buvo „Kaimo namas kaip vertybė“ (*Wiejski dom jako wartość*). Dorota Kristina Rembiševska (Dorota Krystyna Rembiszewska) iš Lenkijos mokslų akademijos Slavistikos instituto kalbėjo apie daugelio dar atmenamas ant sienos kabinamas siuvinėtas medžiagines reikmenis

ar užtiesalus kaip kultūros tekstą (*Makotka jako tekst kultury*). Silvija Papaurėlytė-Klovienė (LKI) pranešime „(Ne)pavojingas miesčioniškumas“ atskleidė, kaip lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje suprantamas miesčioniškumas ir kas gali būti apibūdinama kaip miesčioniška. Loretos Vaičiulytės-Semėnienės (LKI) pranešimo „Prieraišumo konceptas publicistikoje“ objektas – prieraišumo samprata, grindžiama skirtingomis žodžių *prieraišumas, prisirišimas* formomis publicistikoje. Pranešimo autorė kreipė dėmesį į prieraišumą kaip jausmą ir elgesio modelį, pavyzdžiais atskleidė (ne)dinamiško (ppr. žmogaus) prieraišumo ypatybes ir daugialypį prieraišumą (nuo meilės, laisvės iki liguistumo, priklausomybės).

Šis mokslininkų susitikimas, kaip ir anksčiau, bus įprasminamas pranešimų pagrindu parengtų straipsnių rinkiniu, reikšmingu tolesniems etninių bendruomenių, kurias jungia bendra istorija ir bendra kultūrinė erdvė, vertybių tyrimams ir tolesniam bendradarbiavimui, geresniam tarpkultūriniam pažinimui, pasitelkiant kalbos ir kultūros tyrimų įrankius ir priemones.

VILIJA SAKALAUSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Renginiai

Rugsėjo 16 d. Ukmergės rajone, Jogvilų kaime, šalia Juodąsių vienkiemio, pašventintas koplytstulpis, skirtas akademikui, Lietuvių kalbos draugijos garbės nariui, Ukmergės rajono garbės piliečiui **Zigmui Zinkevičiui**. Užrašas koplytstulpio apatinėje dalyje skelbia: „Kalbininko, akademiko Zigmo Zinkevičiaus (1925–2018) gimtieji namai“, o šone įrašyta kalbininko citata: „Kalboje glūdi tautos dvasia“. Kalbininko sūnėnų tautodailininkų Rimanto ir Stanislovo Zinkevičių sukurtame koplytstulpyje įamžinti ir svarbiausi mokslininko veikalai: „Lietuvių dialektologija“ (1966),

šešiatomė „Lietuvių kalbos istorija“ (1984–1995), „Lietuvių tautos kilmė“ (2005), „Lietuvių tarmių kilmė“ (2006), „Lietuvių asmenvardžiai“ (2008) ir kitos knygos. Koplytstulpį pašventino Ukmergės dekanato dekanas Raimundas Kazaitis, renginyje taip pat dalyvavo Švč. Trejybės parapijos klebonas kun. Artūras Stanevičius, kun. Rimantas Laniauskas.

Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininkas Vytautas Landsbergis kalbėjo, kad ši šventė – proga prisiminti ir pagerbti vieną didžiųjų lietuvių kalbininkų. Iš daugelio akademiko veiklos sričių politikas

savo kalboje išskyrė dvi: dėmesį kalbos istorijai ir rūpinimąsi Pietryčių Lietuvos švietimu. Jis prisiminė bendradarbiavimą su Zinkevičiumi ir jo konsultacijas, kai, būdamas Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos narys, rengė rezoliuciją apie kalbinio paveldo, istorinių vietovardžių vertę ir būtinybę visa tai saugoti. Pasak politiko, Zigmas Zinkevičius aiškiai suvokė kalbos istorijos reikšmę tautos istorijai ir jautėsi įsipareigojęs kalbos dabarčiai – jos gyvastingumui, ja kalbančių žmonių sąmoningumui ir pilietiškumui. „Jei Lietuva norės išlikti, ji turės remtis Zigmu Zinkevičiumi, ir remtis daugiau negu šiandien“, – teigė Vytautas Landsbergis.

Lietuvių kalbos draugijos valdybos pirmininkė, VU Filologijos fakulteto Taikomosios kalbotyros instituto direktorė Vilma Zubaitienė sveikino ir kalbos mokslininkų bei dėstytojų, ir visuomenininkų vardu. Ji kalbėjo apie Zigmą Zinkevičių kaip vienijančią asmenybę – mokslininką, vienijančią studentų ir dėstytojų kartas, šeimos žmogų, telkiantį visas giminės kartas, gerbiamą Ukmergės krašto žmogų, kurio atminimas brangus daugeliui kraštiečių. Tęsdama Vytauto Landsbergio mintis apie kalbos istoriją, Vilma Zubaitienė teigė, kad kalbos istorijoje glūdi daug idėjų ir daug problemų, reikia tik tyrėjų. Kalbininkė siūlė Ukmergės rajono savivaldybės vadovams pagalvoti apie Zigmo Zinkevičiaus premijos įsteigimą. Tai būtų gera proga įvertinti kalbininkus, kalbos istorikus ir augintis jaunąją kalbos tyrėjų kartą.

„Zigmo Zinkevičiaus darbai ir gyvenimas yra nedūžtanti vertybė dūžtančiame pasaulyje“, – kalbėjo LKI Mokslo tarybos pirmininkė Grasilda Blažienė. Kalbininko žemiškoji kelionė baigėsi, bet jo keliu moksle einama toliau. Šių dienų mokslininkai tiria baltų kalbinę praeitį remdamiesi Zigmo Zinkevičiaus darbais. Ir nors, atrodo, juose jau viskas perskaityta, kaskart iškyla naujų užuominų, kurios skatina

Onos Aleknavičienės nuotr.

mokslinę mintį judėti pirmyn. Akademikė teigė, kad, sekdami Zigmo Zinkevičiaus pavyzdžiu, turime ne tik tirti kalbos istoriją, saugoti jos paveldą, bet ir ginti dabartinę kalbą, į kurios raidą neretai norima kištis asmens laisvę iškeliant aukščiau už visuomenei bendrus dalykus.

„Pietryčių Lietuvos mokytojų atmintyje Zigmas Zinkevičius visada buvo *mūsų ministras*“, – sakė Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilnius. Jis prisiminė ir darnų Zigmo ir Reginos Zinkevičių tarpusavio bendradarbiavimą, leidusį kalbininkui daug nuveikti mokslui ir visuomenei.

Kalbininko duktė Laimutė Šinkūnienė prisiminė vaikystės vasaras, praleistas Jogvilų kaimė pas močiutę. 2025-aisiais, minint Zigmo Zinkevičiaus 100-metį, ketinama išleisti atsiminimų knygą, tad artimieji ir kolegos dar laukia kalbininką pažinojusių žmonių pasakojimų.

Stanislovas ir Rimantas Zinkevičiai. Danieliaus Karolio nuotr.

Vertėja Dalia Kižlienė, kaip pati pasakojo, atėjusi į šią šeimą marčios teisėmis, priminė Zinkevičių šeimos istoriją ir apibendrino teiginiu: mūsų Lietuva užaugo ir suklestėjo paprastose kaimo gryčiose.

Renginyje taip pat kalbėjo Ukmergės rajono meras Darius Varnas, visuomenininkai Jonas Burokas, Gediminas Žukauskas. Renginį vedė sodyboje gyvenančios Zigmo Zinkevičiaus pusseserės Vladislavos Šidlauskienės sūnėnas Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikos fakulteto Kalbų katedros vedėjas Leonas Kižla.

Pabaigoje kalbininko sūnėnai Rimantas ir Stanislovas Zinkevičiai dėkojo visiems, padėjusiems įgyvendinti šį sumanymą. Pasak Rimanto Zinkevičiaus, koplytstulpis jų kurtas ne

kaip atminimo ženklas dėdei, o kaip paminklas lietuvių tautos didžiavyriui, visame pasaulyje žinomam kalbininkui. Trumpa padėkų valandėlė ir brolių Zinkevičių pasakojimas, kaip kas iš apylinkės gyventojų prisidėjo – rovė krūmus, vežė žvyrą, lygino keliuką ir t. t. – atskleidė tikrą kraštiečių santarvę ir pagarbą kalbininkui bei visai Zinkevičių šeimai.

Po renginio svečiai buvo pakviesti apsilankyti tautodailininko Rimanto Zinkevičiaus sodyboje–dirbtuvėse Juodáusių kaime – ten, kur gimė Zigmo Zinkevičiaus mama, susipažinti su menininko darbų ekspozicija ir plačiai garsėjančia angelų kolekcija, autoriaus nuolat papildoma savo drožiniais iš įvairių pasaulio šalių medienos.

RITA URNĖŽIŪTĖ

Lietuvos pašto svetainėje *prenumeruok.lt* jau priimama „Gimtosios kalbos“ 2024 m. prenumerata (1 mėn. kaina 2,35 Eur, metų – 28,22 Eur).
Kviečiame prenumeruoti ir skaityti!

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo
bibliotekos Mokslo ir enciklopedijų leidybos
centro leidinys – „Karaj ėdim, karaj barmyn.
Karaimas buvau, karaimas tebesu“
(sud. Jelena Špakovska, Jevgenija Špakovska).

ISSN 2538-8851

Kauno technologijos universiteto leidykla
išleido vadovėlį „Vertimas, tekstas, technologijos“
(aut. Ramunė Kasperė, Dainora Maumevičienė,
Jurgita Mikėlionienė, Jurgita Motiejūnienė,
Dalia Venckienė).

